

HOOFSTUK 3

GEMEENTEBOU IN SISTEMIESE PERSPEKTIEF

Die doel van hierdie hoofstuk is:

- Om aan te toon dat ekosisteedenke as metateorie nodig is vir die praktiese teologie in die algemeen en vir gemeentebou in die besonder.
- Om aan te toon dat daar die afgelope dekades, in samehang met ’n epistemologiese paradigmaskuif, ’n ontwikkeling binne die geesteswetenskappe plaasgevind het wat die klem verskuif het van die individu en die onderdele na die sisteem en die geheel.
- Om insig te verdiep in die feit dat die NG Kerk ekologies/sistemies verbind is aan die groter Afrika- en wêreldwye konteks en dat veranderinge in die verskillende kontekste die NG Kerk ten diepste raak.
- Om die eksegetiese basis vir gemeentebou as omvattende, reformatoriese bediening te verbreed.
- Om ’n werksdefinisie vir gemeentebou te formuleer.

3.1 SISTEEMTEORIE

Die hermeneutiese siklus van die breë navorsingstrategie wat hierdie studie volg, word nou voortgesit met ’n literatuurstudie en integrerende teologiese denke oor die sisteemteorie en gemeentebou. Verlies wat NG Kerk-lidmate en gemeentes beleef, is sistemiese gebeure. Mense is onlosmaaklik verbind aan verskillende sisteme waarbinne hulle funksioneer. Geen onderdeel bly onaangeraak, wanneer die sisteme waarvan hulle deel is, beweeg nie. Geen individu of gemeente se reaksies op verandering in Suid-Afrika kan in isolasie verstaan word nie, “omdat godsdienst en kerk nu eenmaal niet in een sociaal vacuüm functioneren” (Dekker 1987:7). Geen gelowige leef in afsondering nie en geen mens kan net as ’n blote individu, gestroop van alle konteks, genoegsaam

verstaan of beskryf word nie. Kennis van die samelewing en van die sosiale aspekte van kerkwees is onmisbaar vir dieper insig in die funksionering van die godsdienstige en kerklike lewe. Die kerk as ’n sosiologiese verskynsel, vertoon dieselfde eienskappe en dinamiek as ander sosiale bewegings (Kok & Niemandt 2009:502). Gemeentebou is ’n grondig sistemiese bediening, omdat dit geïnteresseerd is in die samehang tussen en integrasie van al die bedienings van ’n gemeente (Nel 1994:9–12; Burger 1995:13–21). Die navorsingsprobleem is eweneens ’n grondig sistemiese probleem, omdat dit die verklaring vir ’n ongebalanseerde gemeenteboupraktyk soek by kollektiewe reaksies in gemeentesisteme op verskuiwings in die makrosisteme. Die pyn wat die gemeentesisteme ervaar, is afskeidspyne met hulle oorsprong in grootskaalse politieke veranderinge in Suid-Afrika en die kontinent van Afrika, asook ’n mentaliteitsverandering in die Weste.

Die funksionering van die samelewing in sy wydste sin, as konteks vir die kommunikatiewe handeling van gelowiges, is ter sprake in die praktiese teologie (Dingemans 1996(a):146–147). Die veld van die praktiese teologie word beskryf as die Christelike teenwoordigheid in die samelewing (Heitink 1993:277). Die *soort* teenwoordigheid is krities-solidêr. Die gemeente as ’n wesenlik missionêre gemeenskap het ’n vreemdelingsrol te speel in die wêreld en kan nie anders bestaan nie as in wisselwerking met die groter gemeenskap (Bosch 1979: 224). Een van die grootste uitdagings aan die kerk van die derde millenium is om sy ware identiteit in die wêreld te herontdek: “... the (re)discovery and (re)awakening of the lost dynamics of our missional-incarnational movement ethos” (Kok & Niemandt 2009:205). Hierdie universele uitdaging is in dubbele mate waar vir die NG Kerk in die nuwe Suid-Afrika.

3.1.1 SISTEEMTEORIE ONDERLIGGEND AAN PRAKTIESE TEOLOGIE

Hierdie studie aanvaar Furet (1980:22–25, 1987:40–43), De Jongh van Arkel (1991(a):61–64) en Nel (1994:191–192) se oordeel dat die sisteemteorie, net soos die kommunikatiewe handelingsteorie, noodsaaklik is as teoretiese raamwerk onderliggend aan die praktiese teologie. Die kommunikatiewe handeling wat praktiese teologie bestudeer, word gewoonlik as *handelingsisteme* gekwalifiseer. Praktiese teologie probeer om ’n greep te kry op enkelinge en groepe se woorde en dade binne ’n verskeidenheid van handelingsvelde en organisasievorms. Die geloofshandeling wat beskou word, staan nie in isolasie nie, maar altyd in wisselwerking en in konteks. Die kommunikatiewe handelingsteorie en die sisteemteorie funksioneer onderliggend aan die praktiese teologie en

is komplementêr tot mekaar. “Daar is verskeie raakvlakke en ooreenkomste sodat die een ’n aanvulling vir die ander kan wees” (De Jongh van Arkel 1991(a):62). ’n Wetenskaplike teorie is nodig wat wisselwerking tussen die verskillende teologiese vakke en ander wetenskaplike dissiplines toelaat en kompartementalisering tot ’n mate kan teëwerk. Praktiese teologie het na sy aard nodig om te funksioneer in die dinamiese ruimte van interdisiplinêre gesprek (Van Huyssteen 2006; Müller 2009). Furet (1987:41) se voorstel, wat ek hartlik ondersteun, is dat die aansluiting en nodige integrasie tussen deeldisiplines binne die praktiese teologie, asook tussen praktiese teologie en ander wetenskapsdissiplines by die Algemene Sisteemteorie gesoek moet word.

Wat hierdie studie betref, is ’n teorie nodig wat aandui waarom veranderings in die Suider-Afrikaanse en wêreldwye makro-konteks individue en gemeentes se lewens so intens raak. ’n Teorie is nodig wat kan aandui hoe sowel ’n individu as ’n gemeente grondig deur die konteks beïnvloed word; hoe ’n mens op sy beurt weer invloed het op die sisteme waarbinne hy lewe; hoe verskillende sisteme in die groter konteks mekaar oor en weer beïnvloed. Furet (1987:41) toon aan dat die praktiese teologie altyd geïnteresseerd is in oop sisteme, “dat wil sê systeme die in een uitwisselingsrelatie staan met een omgewing”. Die sisteemteorie voldoen aan bogenoemde vereistes. Wanneer gemeentes met die sisteemteorie se uitgangspunte beskou word, word aanvaar dat gemeentes sosiologies en andersins bestaan as onderdele van die groter gemeenskap. Dit is dan duidelik dat die kerk deur die gemeenskap beïnvloed word en dat die kerk op sy beurt ook weer invloed op die gemeenskap het. “Naas die kommunikatiewe handelingsteorie word die sisteemteorie ook op meta-teoretiese vlak aanvaar ... Die praktiese teologie het ’n binokulêre meta-teorie. Soos aparte lense van ’n bril bied dit ’n binokulêre visie op die studieveld. Daar word aanvaar dat die kommunikatiewe handelingsteorie en die sisteemteorie komplementêr tot mekaar is” (De Jongh van Arkel 1991(a):61–62).

Verskeie definisies van “sisteem” kom in die literatuur voor, maar al die definisies het twee punte met mekaar gemeen: die geheel (en nie die dele nie) word beskou en die dele van die geheel staan almal in interverhoudings tot mekaar (Furet 1987:41).

Binne hierdie sfeer van denke word die individu beskou as deel van ’n verskeidenheid sosiale groepe. Vir lidmate van die NG Kerk is hulle plaaslike gemeente een sodanige sosiale sisteem. Gemeentes funksioneer op hulle beurt ook weer as deel van ’n groter sisteem, of eerder, ’n veel-

heid van groter sisteme. Voorbeelde van alledaagse sisteme waarbinne mense funksioneer is gesinne, families, werkkringe, gemeentes, Blou Bul-ondersteuners, die Afrikaanse taalgemeenskap, die Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap, ensovoorts. Die sisteme oorvleuel en beïnvloed mekaar oor en weer. Mense se gedrag en reaksies kan slegs sinvol begryp en vertolk word binne hierdie sisteme.

Dit was nie altyd so dat geloofshandelinge en gemeentes sistemies beskou is nie. Die opkoms van familierapie in die tweede helfte van die vorige eeu, het die aandag in die sosiale wetenskappe gevestig op sistemiese verbande, op die noodsaaklikheid daarvan om anders na mense en mense se problematiek te kyk. 'n Soortgelyke skuif na sisteme het ook voorgekom in ander vakrigtings soos biologie en geografie (De Jongh van Arkel 1991(a):66-68). Familierapeute het uit die hoek van die geesteswetenskappe 'n belangrike rol gespeel in die ontwikkeling van ander konsepte, 'n ander verstaansraamwerk, as waarmee die helpende professies tot 'n paar dekades gelede gewerk het. Die verskuiwings was grondliggend; niks minder nie as die ontwerp van 'n nuwe epistemologie vir die menswetenskappe. Die verbande tussen 'n "*relatiwiteitsteorie*" vanuit die fisika (wat fisiese elemente soos ruimte, tyd, gravitasie, massa, energie, ensovoorts relatief tot mekaar stel) en 'n "*sisteemteorie*" vanuit die sosiale wetenskappe wat aantoon dat die onderdele van menslike sosiale sisteme mekaar almal beïnvloed, is ooglopend. Die menswetenskappe het in die tweede helfte van die vorige eeu ook nie liniêr en egalig ontwikkel nie, maar hulle denkleiers het 'n nuwe epistemologie vir hulle studierigtings ontwerp. Ek neem vir hierdie doel hoofsaaklik gedagtes oor by die familie- en narratiewe terapeute Hoffman (1981), Friedman (1985) en Freedman en Combs (1996). Ek sluit ook by De Jongh van Arkel (1991(a)) en Furet (1980:22–25, 1987:40–43) aan oor hoe sisteemdenke bruikbaar gemaak kan word in die praktiese teologie.

3.1.2 FREUD SE FOKUS OP DIE INDIVIDU

Die insig dat 'n mens slegs *in konteks* genoegsaam verstaan kan word, was nie altyd vanselfsprekend binne die Westerse geesteswetenskappe nie. Sielkunde is byvoorbeeld in die vroeë 1900's gedomineer deur Freud se denke en 'n styl van psigoanalise wat die pasiënt met die simptome doelbewus alleen gespreek het. Freud se deurbraak was die ontdekking van die onderbewuste. Hy het gefokus op die individu se psige en onderbewuste. Pasiënte se "probleem" het volgens sy teorie gesetel in die individu se psige en onderbewuste. Daarom was sy terapeutiese metode om

die pasiënt te isoleer, die dieptes van psige en onderbewuste te ondersoek en die geheime daarvan te ontrafel. Die psigoterapeut het veral belang gestel in trauma in sy pasiënt se kinderjare, hoe dit na die onderbewuste onderdruk is, maar steeds die mens se psigiese funksionering beïnvloed (vgl Morris 1979:12).

Die familie, vriendekring, werkgewer en ander verteenwoordigers van die sisteme waarbinne die kliënt gelewe het, is uitgesluit. Hulle is nie beskou as deel van die probleem of as deel van die oplossing nie en was nie by terapie betrokke nie. In die terapeutiese verhouding was dit slegs die kliënt en die terapeut. Donald A Bloch (in Hoffman 1981:xi–xii) toon aan hoe daar tussen 1920 en 1950 ’n eerste beweging van groei plaasgevind het om aan die *konteks* ’n regmatige plek toe te ken. Daar het vanaf die 1920’s binne psigoanalitiese kringe ’n onbehae ontwikkel met die dubbele isolasie van hulle werkswyse: die isolasie van psigoterapie van ander vertakkings van die wetenskap, en isolasie van die terapeut en kliënt van die sisteme waarbinne die kliënt lewe. “Clinical psychiatry during that period (*1920’s WSB*) and the more important years following World War II, was dominated by psychoanalysis, itself already struggling with revisionist movements” (Donald A Bloch in Hoffman 1981:xi).

Die familieterapiebeweging het al meer erkenning daaraan gegee dat die pasiënt nie in isolasie van die groepe waarbinne hy funksioneer, verstaan kan word nie. “The difference was context – first, that context, in linear terms, had an effect” (Bloch in Hoffman 1981:xii). Uit kliniese werk het dit al meer duidelik geraak: pasiënte met simptome se gesinne, families, vriendekringe en werkkringe speel ’n rol. Prominente sielkundiges het in die laat veertigerjare, vir die eerste keer sedert die geboorte van die Sielkunde as ’n selfstandige vakgebied, aandag gegee aan die konteks! Die natuurlike uitvloeisel was dat pasiënte se families in die na-oorlogse jare vir die eerste keer by terapie betrek is.

3.1.3 EERSTE DEURBRAAK: FOKUS OP INTERAKSIE

Die vak praktiese teologie het die sisteemteorie nodig en ek gaan voort om die ontwikkeling daarvan in die familieterapiebeweging te beskryf, aangesien familieterapie vroeg reeds die kwantsprong geneem het deur die na-Einstein epistemologie toe te pas op ’n geesteswetenskap. Praktiese

teologie het by die familierapiebeweging geleer hoe om die sistemiese meta-teorie bruikbaar te maak vir die vak deur dit te integreer in die heersende teologiese teorieë.

Die probleem van die klassieke psigoanalise was dat teoretici onbewus was van die netwerk van verhoudingsisteme waarbinne mense lewe en die grondige mate waarin dit hulle funksionering beïnvloed. Soos die ou Sjinese spreekwoord sê, is dit net die visse self wat nie weet dit is water waarin hulle swem nie. Die verhoudingsisteme is so vanselfsprekend dat dit, soos 'n glasdeur, maklik misgekyk kan word. Daarom het Freud en die eerste geslag psigoanaliste se teoretiese aannames hulle gelei om hulle pasiënte en die pasiënte se simptome te isoleer.

In die wêreld van geestesgesondheid het 'n nuwe beweging en 'n nuwe teorie in die jare na die Tweede Wêreldoorlog gestalte begin kry. Terapeute soos Gregory Batgeson, Jay Haley, Salvador Minuchin, Lynn Hoffman, Evan Imber-Black en vele ander het familierapie of sistemiese terapie ontwikkel (Hoffman 1981:16-36). Hulle het die aannames van die nuwe, ontwikkelende, na-Einstein epistemologie benut. Hulle het nie belang gestel om psigoanalise te hersien nie, want hulle het die klassieke psigoanalise se intrapsigiese aannames in totaliteit verwerp. Hulle het die klem verskuif van die individu en die onderdele na die sisteem en die geheel. Die mens kan nie in isolasie verstaan of behandel word nie. Inteendeel, die mens is 'n verhoudingswese en bestaan in interaksie (met ouers, gesin, vriende, skoolgemeenskap, buurt, munisipaliteit, gesondheidsisteem, terapeute, ens). Hoffman (1981:3) noem familierapie "... more than just a novel therapeutic technique; it is based on new assumptions about human behaviour and human interaction that have far-reaching implications." Praktiese teologie kan nie afsydig staan ten opsigte van hierdie ontwikkelings nie, want sy studieveld behels ook mense en die handelinge van mense. Lidmate is binne 'n gemeente in interaksie met mekaar. Gemeentes is gedurig in interaksie met lidmate, besoekers, ander gemeentes en kerkverbande, gemeenskapsinstellings soos sportklubs, staatsinstellings soos die plaaslike hospitaal en polisiekantoor, wetgewing, ensovoorts.

3.1.3.1 SIRKULÊRE KOUSALITEIT

Een van familierapie se kernaannames het te doen met sirkulêre kousaliteit, wat 'n vreemde konsep was in die Westerse menswetenskappe se denkradisie. Geestessiektes is tradisioneel verstaan in terme van liniêre kousaliteit – in ooreenstemming met die heersende wetenskaps- en mediese

model na Newton. 'n Simptoom het 'n oorsaak (medies of psigies). Die terapeut of psigiater moes die oorsaak soek en dit behandel, hetsy met medikasie of met psigoterapie. Sodra die oorsaak uit die weg geruim is, sal die simptoom ook verdwyn (Hoffman 1981:6). Die teoretiese aannames, onderliggend aan geestesongesteldheid en terapie was dus eenvoudige, liniêre oorsaak en gevolg. Die aanname was dat die geestesongesteldheid in die persoon self setel – hetsy in sy gene, sy biochemiese samestelling of in sy psigiese ontwikkeling. Die terapeut se optrede op grond van daardie teorie was die volgende: isoleer die oorsaak, behandel dit en die gevolg, naamlik die geestesongesteldheid, moet verdwyn.

Onbehae met die liniêre aannames in die gangbare teorieë het gegroei, omdat so baie pasiënte se probleme juis nie langs hierdie weg opgelos kon word nie. Uit die praktyk kon afgelei word dat die teorie foutief was. Vanuit gemeentebou kan solank opmerk word dat 'n gemeente ook nie liniêr, in een rigting, as gevolg van een oorsaak, ontwikkel nie. Die gemeentepraktyk is veel meer kompleks en kan nie genoegsaam met 'n liniêre model verstaan word nie. Die gemeentestorie is een met baie fasette en verhale, soos 'n groot rivier wat die resultaat is van die samevloeiing van baie kleiner strome. Gemeentebou, as 'n kritiese teorie van gemeente-ontwikkeling, wat poog om die empiriese gemeente te verstaan en strategiese voorstelle oor toekomstige geloofshandeling te maak, kan nie liniêr dink nie. Talle faktore speel in op mekaar en op die gemeente. Die meer komplekse model van sirkulêre oorsaaklikheid bied meer moontlikhede, omdat die werklikheid waarbinne gemeentes bestaan, kompleks is.

Die beweging van liniariteit na sirkulariteit, van individuele terapie na sistemiese terapie is nie net 'n gier in die veld van geestesgesondheid nie, maar deel van 'n baie meer omvattende epistemologiese skuif. Hoffman (1981:349) verwoord, na dekades se werk in die verskuiwende kliniese praktyk, aspekte van die nuwe model soos volg: “It is multifaceted and therefore systemic. It sets no part over any other part, so it is not dualistic. It does not chop the ecology to pieces, so it is holistic. It links the viewer of one period to the viewer of another, so it is recursive. And it is evolutionary because it highlights a shift toward greater complexity between these different times.”

Ek aanvaar veelvoudige sirkulêre kousaliteit as een van die onderdele van 'n verstaansraamwerk vir die praktiese teologie. Dit verklaar waarom kerklike response op verandering in ons land so moeilik is: alle lidmate, predikante, gemeentes en kerkverbande is deel van sisteme. Hulle leef en

reageer in 'n verskeidenheid sisteme. Om dit moeiliker te maak: nie almal is deel van dieselfde sisteme nie; nie almal ervaar dieselfde dinge nie. Een mens het nie presies dieselfde inligting as 'n ander nie; die invloed van gebeure, mense en sisteme op mekaar is nie voorspelbaar nie. Mense en gemeenskappe reageer nie liniêr of eenders of voorspelbaar nie; hulle wêreld is nie eendimensioneel nie. Die problematiek van NG Kerk-gemeentes se aanpassing in die nuwe staatkundige bedeling in Suid-Afrika is hoogs kompleks, wederkerig en sirkulêr. Die sisteemteorie bied aan die praktiese teologie die konsepte om te begryp wat aangaan: die vele afskeide en komplekse verliese in NG Kerk-geledere – as gevolg van groot en radikale verskuiwings in die samelewing.

3.1.3.2 WAT GEBEUR ELDERS?

“Wat elders gebeur, is belangrik om te verstaan wat hier aangaan” is 'n belangrike sistemiese insig. Weerkundiges verstaan hierdie beginsel: die weer kan nie van een punt af verstaan of voorspel word nie. 'n Mens moet weet wat op die oomblik elders aangaan, want dit beïnvloed wat jy binnekort hier kan verwag. Weersatelliete en reekse satellietfoto's wat op ons televisieskerms die beweging van reuse weerstelsels visueel aandui, gee die mens “hier” 'n totale ander insig in wat “elders” gebeur en van wat jy gevolglik waarskynlik in die toekoms “hier” kan verwag. Dieselfde beginsel is deel van 'n nuwe konseptuele raamwerk in die Westerse menswetenskappe. Om enigins te kan sin maak van mense se gedrag, houdings, denke, gevoelens “hier”, moet mens in ag neem wat “elders” gebeur. “Elders” verwys na sisteme soos families, geloofsfamilies en enige ander sisteem, naby of ver, wat 'n direkte of indirekte invloed het. Die implikasies van hierdie teorie is dat 'n lidmaat en 'n gemeente se onafgehandelde afskeide “hier” slegs sinvol verstaan kan word in die lig van wat “elders” gebeur (bv wat gebeur nou in Zimbabwe waar familieledede geboer het, maar hulle grond kwyt is; in Engeland waar die kinders werk en swaarkry om aan te pas; in Nylstroom waar 'n lidmaat op skool was, maar waar die dorp se naam as gevolg van 'n politieke besluit in die nuwe bedeling Modimolle moes word, ensovoorts).

Familieterapie se bydrae vanaf die middel van die vorige eeu, was om die fokus heen en weer te skuif tussen “hier” en “elders”; van die individu met die simptoom na die familie waarbinne die simptoomdraer lewe en weer terug. Baie sielkundiges het opgemerk dat hulle pasiënte in 'n kliniek of hospitaal heel normaal funksioneer – totdat hulle families op die toneel verskyn. Familieterapeute het toe begin om die eienskappe van probleemfamilies as sisteme na te vors. “By ‘system’

they usually meant any entity whose parts co-vary with each other and which maintains equilibrium in an error-activated way” (Hoffman 1981:17). Hulle het spesifiek belang gestel in die familie se verhoudings tot die simptoondraer, hoe die familie die simptome blykbaar nodig het, hoe pasiënte nie kon gesond word sonder dat die familie verander nie, hoe ’n familie soms die simptome veroorsaak het en hoe die pasiënt se simptome ’n balans in die familiesisteem handhaaf.

3.1.3.3 HOMEOSTASE EN EKWILIBRIUM

Gregory Bateson en sy navorsingsgroep het in die vroeë 1950’s opgemerk dat skisofrene se families irrasionele gedrag aanmoedig; selfs vereis. Daar was min sukses met die behandeling van skisofrene, omdat die families enige werklike verandering teenstaan. Hulle sorg op ’n overte wyse dat daar nie werklike verandering kom nie. Sulke families is besonder rigied en bied ernstig weerstand teen verandering, selfs waar verandering beteken dat ’n geliefde se psigiatriese toestand beter word. Die dinamiek in die familie werk as volg: sodra die pasiënt verbeter, is daar ’n ander familielid wat erger word. Die balans in die familie word egter ten alle koste behou. DD Jackson het die benaming “familiehomeostase” vir die verskynsel begin gebruik (Hoffman 1981:18). Die krag van die pasiënt se familiesisteem en die onmag van die pasiënt om alleen gesond te word, raak duidelik. Een persoon en sy terapeut wat *wil* verander, is gewoonlik nie opgewasse teen die hele familie wat *nie wil* verander nie. Party pasiënte het goed gevaar solank hulle in die psigiatriese hospitaal was. Sodra hulle egter weer by die familie aansluit en aan hulle normale konteks en roetine blootgestel is, val hulle terug in irrasionele gedrag.

Dit is duidelik hoe ontoereikend enige poging is om die skisofreen se probleem te verstaan of te verander, sonder om die problematiek van die interaksie in die hele familiesisteem ernstig in ag te neem. Hierdie denkdeurbraak in ’n ander geesteswetenskap laat blyk duidelik hoe futiel pogings in die kerk is om gemeentes se na-binne-gekeerdheid te deurbreek, sonder om die groter gemeenskapsprentjie daarmee saam te oorweeg.

Die deurbraak in familieterapie was dat ’n groter wordende groep sielkundiges sedert die vyftigerjare, in hulle kliniese werk op ’n nuwe manier en vanuit ’n ander hoek, na menslike gedrag kyk. Die pasiënt word nie meer in isolasie van sy familie beskou nie, maar as deel van ’n probleemfa-

milie. Familietrapeute beskou 'n geval anders as die klassieke psigoterapeute. Hulle dink meer in terme van families-met-simptome as van individue-met-simptome.

3.1.3.4 MORFOSTASE EN MORFOGENESE

Morfostase is die proses waar 'n sisteem konstant, bekend en voorspelbaar bly te midde van veranderinge in die omgewing. Spesies diere soos die kakkerlak en krokodil oorleef al miljoene jare lank sonder om veel te verander. Morfogeenese is die teenoorgestelde daarvan: dit is die proses wanneer 'n sisteem sy basiese struktuur verander om te oorleef. In die biologiese wêreld is daar suksesvolle mutasies – elke jaar is daar nuwe griepvirsusse wat die struktuur van hulle DNS verander en sodoende die vorige jaar se entstowwe oorleef. Hierdie twee prosesse, morfostase en morfogeenese, is ook gedurig aan die gebeur in menslike sisteme. Verskeie sisteemteoretici, byvoorbeeld Walter Buckley meen die twee teenoorgestelde prosesse is albei nodig. Gesonde sisteme het albei nodig om te oorleef: genoeg struktuur, patroon, voorspelbaarheid en bekendheid. Maar aan die ander kant is variasie, verskeidenheid en aanpasbaarheid ook nodig. “No living system could survive without pattern or structure. On the other hand, too much structure ... will kill it” (Hoffman 1981:51).

Die verband met die NG Kerk se posisie in Suid-Afrika sedert 1990 is duidelik: die sosiaal-politieke era wat 1990 voorafgegaan het, was gedomineer deur *morfostase* en die era sedertdien, deur *morfogeenese*. In die Suider-Afrikaanse makrokonteks is hierdie twee teenoorgestelde kragte ook aan die werk binne die NG Kerk. Die toepaslike vrae in die kerk is: Watter effek het verandering in die makrokonteks op die kerk? Is die kerk nog seker van haar identiteit en roeping? Watter verliese beleef lidmate en wat is die impak daarvan? Moet die kerk in hierdie omstandighede ook verander of juis nie verander nie? Daar is in die meeste gemeentes en ander kerklike strukture *tegelykertyd* die strewe om grondig te verander (morfogeenese) en om glad nie te verander nie (morfostase). Die spanning in 'n gemeente tussen morfogeenese en morfostase word egter altyd beïnvloed deur wat “elders” gebeur.

Twee soorte terugvoer laat 'n sosiale sisteem terselfdertyd in teenoorgestelde rigtings neig: negatiewe terugvoer is konserwatief, voed weerstand teen verandering en versterk die status quo (morfostase). Positiewe terugvoer is radikaal, moedig verandering aan en versterk die neiging na

iets nuuts (morfogenese). Terugvoer in ’n komplekse sisteem soos die veranderende Suid-Afrika is nooit enkelvoudig nie. Daar is baie opponerende soorte terugvoer in herhalende sirkels; eskalerende spirale. Dit is moeilik om die resultaat te voorspel “... it is not at all certain whether the resultant will maintain, change or destroy the given system or its particular structures” (Buckley, aangehaal deur Hoffman 1981:52). Die dood van ’n politieke of godsdienstige rebelle-leier is ’n voorbeeld hiervan. Die afsterwe kan óf die versetbeweging leierloos laat en gevolglik laat doodloop, óf dit kan aan die afgestorwe leier martelaarstatus verleen en sy versetbeweging van krag tot krag laat gaan om die hele sosiale orde te verander. Gemeentes sal in die empiriese ondersoek self moet sê watter positiewe en negatiewe terugvoer hulle in hulle sisteme ervaar.

Gemeentebou is per definisie “komprehensief-intensioneel gerig op die vernuwing van die gemeente” (Nel 1994:13). Dit is dus ’n bediening wat sistemiese *verandering* teweeg wil bring, of dan in die taal van sisteemteorie, morfogenese. Hierdie bediening kan nie regtig verstaan – of met wysheid begelei word – sonder sistemiese insig in die Suider-Afrikaanse konteks nie; sonder dat beginsels soos ekwilibrium in ’n sisteem en die balans tussen morfostase en morfogenese ernstig geneem word nie.

3.1.4 TWEDE DEURBRAAK: SISTEEM NA EKOSISTEEM

3.1.4.1 INKLUSIEWE, ANTI-REDUKSIONISTIESE BENADERING

’n Volgende golf van energie en vindingryke idees het van 1962 tot 1965 gekom van ’n navorsingsgroep familierapeute in die ooste van die VSA, onder leiding van Salvador Minuchin. Een van die medewerkers het met ’n sistemiese benadering die hele struktuur van gemeenskapspsigiatryese programme verander in die minder goeie oostelike voorstede van New York. In plaas daarvan om die psigiatryese pasiënt te isoleer en te hospitaliseer, het hy die pasiënt tuis gaan besoek. Mobiele eenhede sou by voorkeur uitgaan na die pasiënt en die probleem in konteks gaan hanteer, waar hulle kon ry na maatskaplike werkers, families, skole, howe, hospitale, ensovoorts soos wat die situasie vereis het. Hierdie benadering het bekend geword as die “**ekologiese sisteembenadering**” (Hoffman 1981:257). Nie net die familie nie, maar elke ander sisteem wat vir die pasiënt ter sake is, word so ernstig opgeneem dat dit deel is van die diagnose en behandeling. Die

skuif is radikaal weg van die onderdele na die geheel; die manier van kyk en werk is inklusief en holisties.

3.1.4.2 EKOSISTEME IS ONVOORSPELBAAR

In lewende sisteme moet die element van **onvoorspelbaarheid** aanvaar word. Die resultaat van terapeutiese ingrepe in kleiner sisteme soos families, verstom soms die terapeut wat die terapie fyn beplan het (Hoffman 1981: 347). Groter sisteme is net soveel meer onvoorspelbaar. As die vestiging van die sisteem “nuwe Suid-Afrika” voorspelbaar en maklik was, sou die NG Kerk in 1990 al presies geweet het watter probleme en uitdagings daar op haar lidmate wag, hulle daarvoor bemagtig het en as kerk proaktief al die nodige aanpassings gemaak het. Maar dit was nie eenvoudig nie. Lewende sisteme lewer verrassings op. Die onvoorsiene gebeur. Daar is ’n inherente element van onvoorspelbaarheid “We must learn to favour instability over equilibrium. If Prigogine is right, living systems are permanent instabilities” (Hoffman 1981: 348). Wie sou byvoorbeeld in 1990 kon voorspel dat Zimbabwe se florerende landbouproduksie ’n dekade later byna tot niet sou wees? Of dat die oorgang na ’n ANC-regering in Suid-Afrika sonder bloedvergieting sou plaasvind? “It seems that major system changes can never be foreseen, although in some cases probabilities can usefully be assessed” (Hoffman 1981: 347). Waar daar ’n doelbewuste ingreep in ’n komplekse sisteem is, is dit onsinnig om te praat van doelwitte. ’n Mens kan in die lig van die onvoorspelbaarheid van ekosisteme eerder dink in terme van scenario’s of waarskynlikhede.

Die NG Kerk en haar lidmate leef in ’n dinamiese, voortdurend bewegende, onvoorspelbare omgewing, in die wisselwerking van ’n veelheid sisteme waar dit lyk asof verandering een van die min konstantes is.

3.1.4.3 EKOSISTEEMDENKE AS META-TEORIE IN PRAKTIESE TEOLOGIE

Die tweede deurbraak was dus om familiesisteme te sien funksioneer in die groter konteks. Families word geraak deur gemeenskapsinstellings in die omgewing en selfs deur nasionale sisteme soos die gesondheidstelsel; ook internasionale sisteme soos die internet, die VN, ontwikkelingsbanke, die werk van internasionale skenker-organisasies, ensovoorts. Die benadering waarmee na mense en hulle probleme gekyk word, is dus radikaal inklusief en anti-reduksionisties. Ontwikkelings in die sielkunde en familierapie, wat altyd naby aan die praktiese teologie (meer spesifiek

pastoraat) lê, het 'n bepaalde invloed uitgeoefen in die vak. De Jongh van Arkel (1991:69–73) beredeneer die keuse vir die pad vorentoe: dat die begrip *ekosisteem* as meta-teorie vir die praktiese teologie geneem word (vgl ook Müller 1996:4). Die begrippe “ekologie” en “ekosisteem” is afkomstig uit die biologie. Alle organismes leef in wederkerige verhoudings met mekaar en met hulle natuurlike omgewing. Die ekosisteem word as 'n geheel bestudeer. “'n Ekologiese perspektief bied die wydste moontlike kyk na sisteme, ordes van sisteme, en verhoudings tussen sisteme. Ekologie wil sê dat alle dinge in die natuur planmatig onderling verbonde is. Die teoloog verstaan hierdie planmatigheid radikaal teologies” (De Jongh van Arkel 1991(a):70).

Die begrip *ekosisteem* is uitnemend geskik as denkkonstruksie in gemeentebou. Die blik is holisties; die fokus is nie op onderdele nie, maar op die geheel. Geen onderdeel (byvoorbeeld 'n individuele gelowige of 'n bediening) is onbelangrik nie. Intendeel, elke onderdeel is belangrik, maar is terselfdertyd verbind aan elke ander onderdeel. Geen onderdeel is net belangrik op sigself nie, die onderdeel speel 'n rol ten opsigte van elke ander onderdeel en die geheel. Die begrip *ekosisteem* bedoel om elke onderdeel en elke sub-sisteem in ag te neem wat moontlik 'n rol kan speel binne die groter geheel. Hierdie teoretiese raamwerk verhoed die navorser om uit mekaar te haal wat bymekaar hoort en in die proses die samehang te verloor. Die geheel kan nooit gereduseer word tot die som van die onderdele nie. Gemeentebou wil by uitstek met die geheel besig wees, naamlik die wese, doel en funksionering van die gemeente as geheel (Nel 1994:13).

Gemeentebouteoloë behoort sistemies en inklusief te dink. Wanneer ons die dinamiek in 'n gemeente probeer verstaan, moet al die sisteme in die gemeente, langs die gemeente, bo die gemeente, selfs ver buite die gemeente in berekening gebring word. Geen faktore kan in beginsel weggelaat word nie. Wat hierdie navorsingsprojek betref, kan 'n ekosistemiese werkswyse die navorsingsveld só wyd maak dat dit onoorsigtelik raak, omdat daar gedurig meer faktore in die ekosisteem sal wees om in aanmerking te neem. Om dus nog enigsins fokus op die navorsingsprobleem en die hipotese te behou, word hier gewerk met *betekenisvolle* sisteme (vgl De Jongh van Arkel 1991:70). Die betrokke gemeentes wat aan die empiriese ondersoek deelneem, sal self moet identifiseer watter sisteme hulle beduidend beïnvloed en daarom as *betekenisvol* kwalifiseer. Dit is nie 'n sisteem wat 'n probleem het nie, maar 'n probleem (in hierdie geval 'n prakties-teologiese probleem) wat 'n ekosisteem skep waarbinne dit sinvol begryp kan word. Streng gesproke

“bestaan” ’n sisteem nie: dit is ’n denkkonstruk. “Iets kan als een systeem *beskouwd* worden” (Furet 1980:23).

3.1.4.4 FAMILIETERAPIE EN DIE EKOSISTEMIESE BENADERING IS DEEL VAN DIE NUWE EPISTEMOLOGIE

Die ontwikkelings in geesteswetenskappe, soos die geboorte van familieterapie wat hierbo beskryf is, het saamgeval met die ontwikkeling van soortgelyke perspektiewe in ander vertakkings van die wetenskap. Hier het iets meer gebeur as net ’n klein ontwikkeling in een vakgebied: Dit is geboortepyne van ’n nuwe epistemologie in die geesteswetenskappe: “...one that touches all the sciences and that challenges many traditional concepts, from the belief in linear causality to theories of individual motivation” (Hoffman 1981:3).

Die epistemologiese aannames van klassieke psigoterapie het gerus op die klassieke fisika, soos beskryf deur Isaac Newton (sien p 42–46). Newton se meganiese filosofie was vir eeue gevestig as konseptuele model in die totale Westerse denkwêreld, onderliggend aan al die vertakkings van die wetenskap. Albert Einstein het oor Newton gesê: “He was a brilliant genius, who determined the course of Western thought, research and practice to an extent that nobody before or since his time can touch” (aangehaal deur De Jongh van Arkel 1991(a):65). Die wêreld wat Newton ondersoek het, was meganies en fisies, saamgestel uit kleiner dele. Oorsaak en gevolg was eenduidig en liniêr. Sy wêreld het baie soos ’n snoekertafel gewerk. Daar was maklike en logiese verklarings vir die beweging van die balle: ’n snoekerbalk beweeg in ’n rigting en teen ’n spoed wat bepaal is deur die snoekerstok of die bewegende bal wat hom getref het. Wrywing en gravitasie laat die spoed mettertyd afneem. Die model is maklik en logies. Newton se droom was inderdaad eenvoud en vereenvoudiging (De Jongh van Arkel 1991(a):65). Sy verstaan van die natuur en fisika het vir geslagte lank ook die inhoud en metodologie van geesteswetenskappe soos filosofie, sielkunde en teologie bepaal (De Jongh van Arkel 1991(a):65).

Die nuwe geslag familieterapeute se beswaar was teen die onderliggende epistemologie van klassieke psigoanalise, omdat dit nie die soorte verhoudings tussen mense, elk se keuses en vryheid in ag geneem het nie. “Therefore, we need a new grammar, a new descriptive language, to depict what is going on in the living world” (Hoffman 1981:7). Die nuwe, na-Einsten epistemologie, raak

alle sosiale wetenskappe, insluitend die praktiese teologie, as universiteitsvakke aan hulle wortels (sien p 46–53). Wat hier belangrik is, is die insig dat ’n sistemiese benadering in gemeentebou deel is van die nuwe en breër model vir rasionaliteit en wetenskaplikheid wat ek onderskryf. Vandag word dit algemeen aanvaar dat die sosiale en geesteswetenskappe besonder komplekse, dinamiese sisteme bestudeer (De Jongh van Arkel 1991:66–67).

Daar is onderliggende teoretiese konsepte nodig om die kompleksiteite te dra. In hierdie navorsingsprojek wil ek juis kompleksiteite en die interafhanklikheid van baie faktore navors. Die postfundamentele epistemologie (p 51–52), die nuwe hermeneutiek (p 48–50) die handelingswetenskaplike benadering tot die praktiese teologie (p 74–75), die ekosistemiese benadering tot praktiese teologie is alles deel van die grondslae vir die empiriese navorsingsprojek en die uiteindelijke bevindings waarop die studie afstuur.

Die wetenskaplike teorie moet ruimte maak vir konsepte soos *onsekerheid*, *waarskynlikheid*, *willekeurigheid*, *onvoorspelbaarheid*, *spontaneïteit*, ensovoorts. Daar is ’n teorie nodig wat ruimte skep vir kompleksiteite en samehang (De Jongh van Arkel 1991(a):66–67). “Aangesien ons met uiters gekompliseerde ekosisteme in die praktiese teologie werk, bevestig dit ’n band met die oorspronklike Algemene Sisteem Teorie aangesien hierdie denkrigting juis begin het as die ‘science of organised complexity’” (De Jongh van Arkel 1991: 63). Interafhanklike ekosisteme wat in hierdie studie ter sake is, is gemeentes, die Noordelike Sinode, die NG Kerk as kerkverband (wat bekend is as ’n kerkverband wat toenemend diversiteit huisves), die veranderende Suid-Afrika, die nuwe post-koloniale Afrika in verhouding met verskuiwende internasionale magsblokke en die post-moderne denkklimaat regoor die wêreld.

3.1.4.5 DIE SISTEMIESE NAVORSER IS DEELNEMER

Die praktiese teoloog as navorsers staan nie bo of buite sy navorsingsveld nie. Hy is sistemies verbonde daaraan. Lynn Hoffman (1981:8) se opmerking oor die veranderde rolle van terapeut en kliënt help my om die sistemiese verweefdheid van baie mense en baie sisteme binne ’n makrosisteem te verstaan: “The therapist is not an agent and the client is not a subject. Both are part of a larger field in which therapist, family, and any number of other elements act and react upon each

other in unpredictable ways, because each action and reaction continually changes the nature of the field in which the elements of this new therapeutic system reside”.

Die praktiese teoloog as navorser is altyd betrokke by die veld wat hy wil ondersoek (sien p 67–70). As hy nie vooraf betrokke was nie, raak hy deur navorsing deel van die sisteme wat hy wetenskaplik beskryf. Die navorsingsprobleem bestaan nie onafhanklik en objektief, êrens daarbuite nie. Dit sal meer akkuraat wees om ook sistemies oor die wetenskaplike waarnemer te dink. Die volgende is ’n goeie, sistemiese beskrywing van die proses hoe ’n navorsingsprobleem geformuleer word: “... die waarnemende sisteem definieer die probleem wederkerig en kollektief” (De Jongh van Arkel 1991(a):72). Wetenskaplike waarneming en beskrywing geskied van binne. Die waarnemer se vrae en perspektiewe kleur reeds die antwoord. Ek kies dus ’n epistemologie van deelname (De Jongh van Arkel 1991:73).

Die na-Einstein fisika is bewus daarvan dat die waarnemer ’n invloed het op dit wat hy waarneem. Dieselfde beginsel geld in die praktiese teologie en daarom is dit van groot belang dat die navorser van sy eie vooronderstellings bewus sal wees en dit in sy werk verreken. Uitgangspunte, keuses en redes vir keuses moet algaande uitgespel word. Deelnemende navorsing het uiteraard implikasies vir die resultate en gevolgtrekkings van die studie. Daar is geen sprake daarvan dat hierdie navorsing objektiewe waarhede kan aanbied nie (sien p 53). Binne hierdie ekosistemiese denke beteken dit nie eers dat ’n ander navorser in dieselfde veld presies dieselfde resultate sal hê nie, want ’n ander navorser konstitueer ’n ander “waarnemende sisteem”. Ek maak wel aanspraak op die soort kontekstuele geldigheid wat erken dat my persoon as waarnemer en wetenskaplike deel is van die konteks. Die navorsingsresultate van hoofstuk 5 is ’n eerlike binne-perspektief op die geïdentifiseerde navorsingsveld in ’n ekosistemiese konteks.

3.1.4.6 SISTEME IN DIE NAVORSINGSPROBLEEM EN WERKSHIPOTESE

Die navorsingsprobleem identifiseer twee primêre sisteme wat in hierdie studie in verband met mekaar beskou en nagevors word: Die eerste sisteem is “NG Kerk-gemeente” en die tweede is die “veranderende Suid-Afrika”.

3.1.4.7 GOD EN EKOSISTEME

God is teenwoordig in al bogenoemde sisteme. My geloofsaanname is dat God bestaan en dat Hy as die Teenwoordige nooit weggeredeneer kan word uit ons wêreld nie. Die ekosistemiese teorie sluit niks uit nie en is per definisie ook oop na Bo. God se plan, God se wil, God se bemoeienis met mense, die roeping waarmee Hy sy hand lê op 'n mens en 'n gemeente, kan nie buite rekening gelaat word nie. Die element van onvoorspelbaarheid in ons ekosistemiese teorie het ook met God te doen en lê diep ingebed in die pneumatologie. Die Heilige Gees bewoon en begeester elke kind van God op 'n wyse wat geen wetenskaplike kan voorspel nie. Die gereformeerde teologie bely 'n soewereine God. Hy doen wat Hy wil, wanneer Hy wil, soos Hy wil. Hy gebruik in die proses watter mense, watter gemeentes en watter bedienings Hy ook al wil. Heitink (1993:187) stel die praktiese teologie se pneumatologiese uitgangspunt, naamlik dat die werklikheid van God en die werklikheid van die mens op ervaringsvlak aan mekaar gekoppel kan word. Ons vak is daarom 'n *teologiese* handelingswetenskap en ons verstaan van ekosisteme is 'n *teologiese* verstaan.

3.1.4.8 SISTEME VAN DIE VERLEDE, PROSESBESKRYWING

Tyd is 'n belangrike konsep in sistemiese denke. 'n Sisteem het 'n lewe van sy eie wat in 'n bepaalde rigting beweeg. Die horlosie kan nie teruggedraai word nie en prosesse kan nooit herhaal word nie, nie in 'n familie nie en ook nie in 'n groter sisteem nie: “the processes of life are always irreversible” (Hoffman 1981:347). Dit beteken egter nie dat die verlede bloot buite rekening gelaat kan word nie. Die verlede-storie van 'n gemeente is die “steeds-teenwoordige” en die toekomsdroom is die “reeds-teenwoordige” (HR Niebuhr, aangehaal deur Müller 2000:9).

Die vraag vir hierdie studie is hoeveel jaar van die verlede in ag geneem en ondersoek moet word, met die oog daarop om 'n gemeente hier en nou genoegsaam te verstaan. My aanvoeling is 40 jaar. Vir die doel van hierdie studie beskou ons die tydperk 1990–2010, dus twintig jaar. Om die afgelepe 20 jaar in perspektief te sien, kan 'n mens nie anders as om dit teen die konteks van NG Kerk-gemeentes in die “ou Suid-Afrika” van voor 1990 te beskou nie. Dus werk ek met 'n tyds-horison van ongeveer 40 jaar. Die beskrywing van gemeentes se belewenisse in Suid-Afrika sedert 1990 (eerste navorsingsdoel), kan nie in 'n ander formaat as *prosesbeskrywing* aangebied word nie

(sien p 118–120). Die uitdaging sal wees om reg te laat geskied aan verskuiwings en prosesse in oorvleuelende ekosisteme, oor ’n tydperk van vier dekades.

3.1.4.9 NARRATIEWE PERSPEKTIEWE

Die narratiewe benadering tot terapie, waar verhale gedurig vertel en vertolk word, het in die laaste twee dekades van die twintigste eeu gegroei uit die “sisteme”-metafoor (Freedman & Combs 1996:2). Die narratiewe teorie bring nuwe moontlikhede vir gemeentesisteme wat vashaak. Daar kan soms kunsmatige veranderings binne die gemeente wees, maar die sisteem self bly onveranderd (bv predikante kan wissel, maar die gemeente bly wesenlik dieselfde). Oorfunksionerende leiers kan om presies hierdie rede hard werk en eintlik niks bereik nie: tot die mate waartoe die leier(s) so dominant is en die oplossings vir die gemeente het, hoef die gemeente nie te verander nie en die homeostase word nie versteur nie. Die narratiewe teorie maak moontlikhede oop om uit so ’n situasie te beweeg, waar die gemeentesisteem nie kan of wil verander nie.

Binne die teorie wat met die metafore “narratiewe” en “sosiale konstrakte” werk, kan mense gedurig en aktief meewerk aan hulle groei (Freedman & Combs 1996:11). Verhale van hulle lewens en hulle gemeentes word met transformerende krag vertel (Müller 1996:105, Hamman 2005:82). Die veranderende krag is in die verhale self, want narratiewe skep nuwe sosiale werklikhede in die kringe waar die verhale vertel word (Freedman & Combs 1996:42–47, 87–92; Müller 2000:92–103). Die gemeentesisteem waar betekenisvolle leiers (sien p 235–236) aanhou om die moeilike vrae te vra en aanhou om na die verhale te luister, kan nie vir altyd die slagoffer van mense of gebeurtenisse bly nie – ook nie van ingrypende verliese nie. Al verhalende skep die gemeenskap van gelowiges vir hulleself ’n nuwe identiteit. Die gemeente raak, as gevolg van wyse pastoraat, al hoe minder die slagoffer van die verlede en al hoe meer die outeur van haar eie toekomsverhaal in die koninkryk van God. Gesprekke wat die rouproses op ’n narratiewe wyse laat gebeur, skep op ’n kreatiewe manier vir die gemeente nuwe lewe; nuwe moontlikhede. “No longer can a community be seen as a system that resists change (through the systemic principle of homeostasis), but rather the congregation is a system telling stories that elicit change and transformation” (Hamman 2005:82). Die rol van betekenisvolle leiers word verder ondersoek in hoofstukke 4 en 6.

3.1.5 EKOSISTEMIESE BLIK OP VERANDERING IN SUID-AFRIKA SEDERT 1990

3.1.5.1 ASPEKTE VAN VERANDERING IN AFRIKA SEDERT 1957

Verandering in Afrika is vir hierdie studie ter sake, omdat dit in die agtergrond van binnelandse verandering funksioneer. Nie net die land Suid-Afrika nie, maar ook die kontinent Afrika, het die afgelope dekades drasties verander.

Gedurende die laaste deel van die twintigste eeu het die een Afrikaland na die ander hulle onafhanklikheid van koloniale moondhede verkry. Daar was 'n gepaardgaande groot uittoeg van Euro-peërs uit die voormalige kolonies, terug na die verskillende moederlande toe (Van Jaarsveld 1979:2). Ghana was die eerste Afrikaland wat onafhanklik geword het en wel op 6 Maart 1957. Nigerië, die Belgiese Kongo en Guinee het in 1960 onafhanklik geword. Die ander Wes-Afrikaanse lande en die res van Afrika het spoedig gevolg in die twee dekades na 1960 (Van Rensburg 1979:123–180).

Die politieke verandering in Suid-Afrika vind plaas in die konteks van die beweging van 'n hele kontinent om hom te ontworstel aan die koloniale greep van die voorafgaande eeu. Die koloniale era het letsels op Afrika gelaat. Benewens die stroping van natuurlike hulpbronne, het koloniale moondhede ook die gees van Afrika beskadig deur met 'n meerderwaardigheidsgevoel en militantheid neer te sien op die kontinent se mense. Afrikane se ras, godsdiens en kulture is algemeen as minderwaardig en onbenullig beskou. “In sy wese is kolonialisme aggressie, fisies sowel as geestelik” (Van Rensburg 1979:83). Die pendulum het verbygeswaai na die ander kant: die swart meerderheid het die mag oorgeneem en was dikwels nie tegemoetkomend teenoor enigiemand wat met die voormalige onderdrukker geassosieer is nie. Baie onskuldige blankes moes met onafhanklikwording vir hulle lewens vlug uit verskeie Afrikalande. Die geboorte van die nuwe Afrika het met baie onstuimigheid gepaard gegaan.

Die onafhanklikwording van kolonies het 'n nuwe internasionale gemeenskap tot gevolg gehad en gelei tot 'n nuwe intellektuele diskoers: postkoloniale studies wat daarop gerig is om alle vorme van onaanvaarbare dominansie aan die kaak te stel (sien Van Aarde 2004). Teen die middel van die vorige eeu het kolonies en voormalige kolonies van Europese moondhede 84,6% van die wêreld uitgemaak. “Vandag lyk die situasie drasties anders. Kolonialisme is deur ‘neokolonialisme’

vervang” (Van Aarde 2004:1107). Die koloniale geskiedenis het ’n na-werking, omdat dit littekens gelaat het op beide die voormalige oorheersers en onderhoriges. Neokolonialisme is die verskynsel waarvolgens die Europese moonthede steeds mag het oor hulle voormalige politieke slagoffers – nie politieke mag nie, maar kulturele en militêre meerderwaardigheid. Die hedendaagse verknegting is hoofsaaklik ’n ekonomiese verknegting, waaraan nuwe imperiale moonthede soos die Verenigde State van Amerika en China meedoen (vgl Van Aarde 2004:1107).

Die politieke verandering in Suid-Afrika in 1994 was in sekere sin lank voor 1994 onvermydelik as die voltooiing van die vier dekades lange emansipasieproses van die kontinent.

Suid-Afrika se noordelike buurland, Zimbabwe, is meer as enige ander Afrikaland ter sprake by NG Kerk-lidmate in die Noordelike Sinode se belewenis van kontekstuele veranderings. Die **eerste**, ooglopende rede is die feit dat die NG Kerk-gemeentes in Zimbabwe deel is van die Noordelike Sinode. Die **tweede** rede is dat baie blanke Zimbabwiërs sedert die laat sewentigerjare na Suid-Afrika verhuis het en tans in die geografiese gebied van die Noordelike Sinode woon. Sommige van hulle is NG Kerk-lidmate. Die **derde** rede is dat die Zimbabweregering sedert 2000 meer as 90% van die landbougrond wat aan wit eienaars behoort het, geneem het sonder vergoeding en die wit boere van hulle grond verdryf het. ’n Beduidende persentasie van daardie boere is NG Kerk-lidmate. Die **vierde** rede is dat tussen drie en vier miljoen werksoekers uit Zimbabwe hulle as gevolg van ekonomiese verval (wettig en onwettig) in Suid-Afrika bevind (Smit 2010).

Hierdie uitstekende landbouland is nou ’n netto invoerder van voedsel. Zimbabwe se ekonomie is in die proses ernstig geknou. ”The economy of Zimbabwe has shrunk significantly from economic mismanagement after 2000, resulting in a desperate situation for the country and widespread poverty from, among others, 94% unemployment (*Wikipedia* 2010, sv “Economy of Zimbabwe”). Kort voordat die Zimbabwe dollar as geldeenheid ophou bestaan het, was die inflasiekoers in Zimbabwe volgens Steve H Hanke, professor in toegepaste ekonomie aan die John Hopkins Universiteit in die VSA en senior medewerker van die Cato Instituut, 79,6 miljard % per maand (Hanke 2009). Bogenoemde feite verteenwoordig ’n ekonomiese, sosiale en maatskaplike ramp.

Vir etlike jare was daar nooit enige brandstof by pompstasies beskikbaar nie. Alle dorpe en stede ervaar chroniese tekorte in elektrisiteit- en watervoorsiening. Prof Johnathan Moyo, wat tot on-

langs as segsman vir die Zimbabwiese regering opgetree het, het op 11 Desember 2009 die volgende aan die nuusagentskap Newzimbabwe gesê na 'n lang kragonderbreking in Harare: “For anyone who has lived in Africa and seen government transitions, this is the clearest sign yet of not just a ship sinking, but one without a captain. We are engulfed by darkness” (Moyo 2009). Daar is al vir jare lank ernstige, onopgeloste interne politieke spanning in Zimbabwe.

Hierdie buurland van Suid-Afrika is tans internasionaal 'n voorbeeld van 'n mislukte staat. Zimbabwe was in 2007 vierde, in 2008 derde en in 2009 tweede op die “Failed states index”, wat jaarliks gepubliseer word deur die tydskrif *Foreign Policy* in samewerking met die VSA-gebaseerde “Fund for peace” (Wikipedia 2009, sv “Failed state”).

Die situasie in Zimbabwe raak die Suid-Afrikaanse boerderygemeenskap, besigheidsektor en algemene publiek (wit en swart) ten nouste – veral in die Limpopoprovinsie wat deel uitmaak van die NG Kerk se Noordelike Sinode se geografiese gebied.

3.1.5.2 ASPEKTE VAN VERANDERING IN DIE RES VAN DIE WÊRELD

Die afgelope paar dekades was 'n tyd van ongekende **tegnologiese vooruitgang**, wat wêreldwyd grootskaalse veranderings aan kultuur, denkklimaat en leefwyse tot gevolg gehad het. 'n Mens dink aan die koms van die persoonlike rekenaar, die ontdekking van half-geleiers en dramatiese elektroniese vooruitgang. Om net een voorbeeld te noem: die geheueskyfie in my selfoon is 4 mm x 8 mm groot en papierdun, maar hy het meer geheue as wat die Universiteit van Pretoria se hoofrekenaar gehad het tydens my voorgraadse studiejare in die 1980's! Oorplanting van harte en ander organe het 40 jaar gelede opspraak verwek. Vandag is dit algemeen. In die mediese wêreld was stamselnavorsing en kloning in die laat 1990's groot nuus. Maar in die vinnig bewegende elektroniese era is gister se groot nuus vandag se ou nuus. Televisie, kommunikasiesatelliete, selfone en die internet het mense se leefwêreld onherroeplik verander. Byna enige inligting en elektroniese klank- en beeldmateriaal (opbouend of afbrekend) is geredelik beskikbaar by 'n internetgebruiker se vingerpunte. Die moderne mens het 'n lekkerbekkige verbruiker geword. Die beste produkte en dienste is letterlik oral op aarde beskikbaar waar daar geld is om daarvoor te betaal. Die wêreld het klein geword, omdat vervoer na die ander kant van die aardbol supersonies vinnig

geword het en elektronika in elk geval beelde van enige plek ter wêreld in mense se sitkamers indra.

Behalwe vir die tegnologiese veranderings het MIV en Vigs die mensdom getref aan die einde van die twintigste eeu en die invloed daarvan is haas onberekenbaar.

Daar is sedert 1950 'n ongekende bevolkingsontploffing en druk op die planeet se beperkte hulpbronne.

Die Berlynse muur het in 1989 geval. Daarmee het die era van kommunisme as 'n prominente wêreldmag en die koue oorlog tot 'n einde gekom.

'n Nuwe era van internasionale terrorisme het op 11 September 2001 aangebreek met die aanvalle op die World Trade Centre in New York.

Die kloof tussen ryk en arm, noord en suid, ontwikkel en onontwikkel het dramaties groter geword.

Globalisering het plaasgevind in dieselfde tydperk toe Suid-Afrika uit die tydvak van sanksies en isolasie beweeg het en weer opgeneem is in die internasionale gemeenskap.

2008/2009 sal onthou word vir die kredietkrisis in die VSA se bankstelsel en die gevolge daarvan: die grootste wêreldwye resessie sedert die groot depressie van die laat twintigerjare van die vorige eeu.

Die VSA en Europa verloor ekonomies veld ten gunste van China, Indië, Rusland en Brasilië.

Die tegnologiese vooruitgang het in só 'n mate **kulturele veranderings** tot gevolg gehad, dat waarnemers die resultaat daarvan 'n “nuwe wêreld” noem. Die nuwe wêreld dompel die kerk in 'n krisis. Europeërs verlaat die kerk in groot getalle. In Duitsland het 180 000 Lutherane gedurende 2008 uit hul kerk bedank en die uittrede van Duitse Rooms-Katolieke het met 60% gestyg in vergeleke met die vorige jaar (Scholtz 2010). “Sosioloë wat die saak bestudeer, is dit eens dat die onderliggende oorsaak die steeds verder ontwikkelende sekularisering van die samelewing is. Namate die wetenskap opruk, verloor die kerk geloofwaardigheid” (Scholtz 2010). Maar die kerk

en haar leiers moet nie dink dit is net 'n kerk-krisis nie. Suid-Afrikaanse kerkleiers moet ook nie dink dit is net 'n Suid-Afrikaanse krisis nie. “Rather, the cultural tumult is a pervasive one. It is not merely the consequence of the church’s marginalization in the West. Neither is it due primarily to dwindling numbers of overstretched resources. It arises from the fact that the church faces cultural shifts of seismic proportions. Many of the changes occurring all around us are no longer predictable and incremental, but unforeseeable and chaos-producing” (Gibbs 2005:9–10).

Die kulturele of mentaliteitsveranderinge in die Westerse wêreld word met verskillende woorde aangedui, onder andere “sekularisasie” (Burger 1991:13; Scholtz 2010), en “postmodernisme” (Dingemans 1996(b):117–133; Louw 1999:564; Van Aarde 2004:1108–1113). In die Weste het die era van moderniteit in sekere kringe verbygegaan en postmodernisme is in die tweede helfte van die twintigste eeu gebore. 'n Teoloog uit Nederland stel dit soos volg: “Commentatoren over de hele wereld zeggen ons dat we in een overgangstijd leven. We zijn op weg van een moderne naar een postmoderne wereld” (Dingemans 1996(b):117).

Gibbs (2005:9) som sy persoonlike dilemma as kerkleier in die lig van die tegnologiese en kulturele veranderinge soos volg op: “The ministry training I received over forty years ago was for a world that no longer exists.” Dieselfde dilemma geld waarskynlik die meeste kerkleiers. “Als het waar is dat de systemen wereldwijd bezig zijn uit elkaar te vallen, heeft dat consequenties voor het preken en spreken in de kerk” (Dingemans 1996(b):123).

In Suid-Afrika is daar 'n unieke mengsel van Afrika en die Weste; van ontwikkelend en ontwikkel; van ongeletterd en hoogs gesofistikeerd. In ons land woon daar pre-moderne mense, maar ook diegene wat al die eienskappe van moderniteit vertoon, asook eksponente van postmodernisme (vgl Van Aarde 2004:1106; Labuschagne & Nel 2010:2). Maar nietemin, gedurende dieselfde jare, net voor en net na die politieke oorgang van 1994, het die postmodernisme oor die NG Kerk en haar lidmate begin spoel. Party lidmate en leraars staan met albei voete stewig geplant in die modernisme en het nie geduld met die kritiek, vrae en onsekerhede van sommige mede-Christene nie. Ander lidmate en leraars leef weer volledig in die postmodernisme en het nie geduld met diegene wat nog in die vorige era van struktuur, orde, gesag en eenvormigheid leef nie. Die spanning in die teologie en kerklike lewe tussen mense wat in verskillende denkwêreldes leef, bly nie uit nie. Die wêreldwye skuif in denkklimaat val saam met Suid-Afrika se krisistjare sedert 1990.

Die veranderinge (en verliese wat dit meebring) waarmee die NG Kerk moes tred hou die afgelope twee dekades, is plaaslik sowel as globaal.

Dit is voldoende om op te merk dat die tydperk 1990–2011 in Suid-Afrika, met al die veranderings wat dit binnelands gebring het, saamval met enorme politieke, tegnologiese, kulturele en leefstylveranderinge in Zimbabwe, die res van Afrika en die res van die wêreld – samelewingsfaktore wat in die agtergrond funksioneer wanneer die vraag oorweeg word hoeveel verandering ’n individu en ’n gemeenskap in ’n gegewe tydsbestek kan absorbeer, watter verliese alles ’n impak maak deurdat lidmate daarvoor treur of daardeur verwar word en wanneer die kerk se rol in ’n tyd van verandering krities oorweeg word.

3.1.5.3 SAAMGESTELDE EFFEK: DIE KOMPLEKSITEIT VAN GELAAGDE VERANDERING

Gedurende die tydperk wat ons beskou, 1990 tot op hede, is dit nie net die veranderings in Suid-Afrika wat ’n impak maak op NG Kerk-lidmate en -gemeentes nie. Omdat ek met ’n ekosistemiese uitgangspunt werk, sluit “konteks” vir die NG Kerk alles in wat ’n beduidende invloed op haar lidmate het. Die oorgangstyd vind plaas in die konteks van verskeie ander groot skuiwe wat lidmate en gemeentes ook moet akkommodeer. Verandering kan vergelyk word met die lae van ’n ui: wanneer die een laag afgeskil is, is daar ’n volgende laag, en nog ’n volgende laag. Vroeër of later traan die oë!

Die lae van die ui is die verskillende sisteme waarbinne die oorgangstyd in Suid-Afrika beskou kan word. Wie geleer het om sistemies te dink, kan nooit weer ’n verskynsel in isolasie beskou nie. Die veranderings in die Suid-Afrikaanse konteks is een laag van die ui. Veranderings in Afrika is nog ’n laag van die ui. Tegnologiese veranderings in die res van die wêreld is ’n verdere laag van die ui en so ook die kulturele of mentaliteitsverandering in die Westerse wêreld en die wêreldwye politieke en ekonomiese skuiwe. Dit wat in die res van die wêreld gebeur, het in die era van vinnige massakommunikasie ’n groterwordende invloed op die gewone mens in Suid-Afrika.

Die saamgestelde effek van komplekse veranderings in die Suid-Afrikaanse samelewing sedert 1990, teen die agtergrond van die emansipasie van Afrika en groot tegnologiese en kulturele ver-

skuiwings wêreldwyd, toets die prioriteite, teologie, leierskap, styl, bedieningspatrone, organisatoriese strukture van elke Suid-Afrikaanse kerk. Lidmate moes in die relatiewe kort tydsbestek van 20 jaar (1990 tot op hede), enorme veranderings in die wye wêreld, in hulle land en privaat lewens absorbeer. Kok & Niemandt (2009:502–503) benoem die tyd waarin ons lewe, as een van “crisis and disorientation”. Die meeste mense het leiding nodig om koers te kry in die nuwe bedeling. Lidmate se nood en bedieningsbehoefte het verander saam met hulle beleweniswêreld wat deur verandering gekenmerk word (Boshoff 1994:6–8).

Die verskynsel van verandering in die makro-konteks en die invloed op kerklike bediening, is in die na-oorlogse Europa en VSA goed gedokumenteer uit ’n prakties-teologiese hoek (Firt 1986, Dingemans 1996(a), Dudley & Ammerman 2002). In Suid-Afrika is ons nog midde-in die oorgangsproses. Daar is net enkele werke wat aandag gee aan die prakties-teologiese perspektief op verandering, byvoorbeeld Müller (1991), Burger (1995), Pieterse (1994, 1995) en Heyns (1995). Nie net die huidige groot veranderings nie, maar die samelewing as sodanig, het tradisioneel heeltemal te min aandag gekry in die besinning van Afrikaanse praktiese teoloë (Heyns 1995:55–58). Praktiese teoloë behoort op die voorpunt te beweeg om die veranderende wêreld te beskryf en teologies te verreken, omdat ons teologie ontwikkel in die teorie-praxis wisselwerking (Heyns & Pieterse 1990). Die nuwe Suid-Afrika het al baie krisisse opgelewer. Hierdie krisisse is tegelyk uitdagings vir die praktiese teologie, hierdie vak wat uit krisis gebore is (Heitink 1993:14–16) en as’t ware tot sy reg kom en blom wanneer die geykte patrone nie meer werk nie en gemeentes met dringendheid vra na nuwe riglyne vir die praktyk.

Vervolgens word die teorie uiteengesit van gemeentebou as omvattende, reformatoriese bediening. Per definisie is gemeentebou ’n sistemiese werksaamheid, aangesien dit gemoeid is met die totale funksionering van die gemeente en die samehang van bedienings, gemeente en gemeenskap.

3.2 GEMEENTEBOU AS OMVATTENDE, REFORMATORIESE BEDIENING

Alles wat reeds gesê is in verband met rasionaliteit, epistemologie, praktiese teologie, sisteme en

ekologie, funksioneer in die agtergrond wanneer daar vervolgens aandag gegee word aan die vakgebied gemeentebou (Nel 1994:2) of oikodomek (Furet 1986:590). Daar word eers kortliks teologies besin oor *gemeentes*, voordat die lig op gemeentebou val.

3.2.1 VERTREKPOINT: OPTIMISTIESE SIENING VAN GEMEENTES

Die eerste spesifiek *gemeentebou*vertrekpunt van hierdie studie, is ’n optimistiese siening van plaaslike, Christelike gemeentes. Die Christelike godsdiens bestaan nou vir byna 2 000 jaar lank en nog altyd was daar gemeentes wat in groepe saamgekom het. In Handeling 2:46–47 lees ons die volgende oor die lewe in die eerste Christelike gemeente in Jerusalem: “*Hulle het almal elke dag getrou by die tempel bymekaargekom, van huis tot huis die gemeenskaplike maaltyd gehou, hulle kos met blydskap en in alle eenvoud geëet en God geprys. Die hele volk was hulle goedge-sind. En die Here het elke dag mense wat gered word, by die gemeente gevoeg*”. Ons lees oor daardie eerste gemeente dat hulle “*hulle heelhartig toegelê het op die onderlinge verbondenheid*” (Hand 2:42). Die patroon is elders voortgesit: oral waar die evangelie verkondig is en mense tot geloof gekom het, is daar gemeentes gestig en basiese gemeente-organisasie gevestig (vgl Hand 14:23–27, Openb 1:12–20). Die Heilige Gees kweek nie vrome individualiste nie, maar stig gemeenskap (Breytenbach & Pieterse 1992:107).

Die Joodse wortels van die Christelike godsdiens strek veel verder as 2 000 jaar terug in die verlede. Van die begin van die Joodse geloof af, is daar nie ’n individualistiese benadering nie, maar ’n kollektiewe een. God se mense was al die eeue in geloofsgemeenskappe georganiseer. In God se verbondsluiting met Abraham, sluit Hy die (ongebore) nageslag reeds in: “*Ek bring ’n verbond tot stand tussen My en jou en jou nageslag en al hulle geslagte. Dit is ’n blywende verbond: Ek sal jou God wees en ook die God van jou nageslag*” (Gen 17:7). God handel met Abraham se familie as ’n eenheid en later met die volk Israel as ’n eenheid. Ten opsigte van die beloftes en seënninge van die verbond, sowel as die verpligtings en strawwe, was die hele nageslag van Abraham van voor geboorte af ingesluit (Gen 12–17). Die groep, die familie, die gemeenskap het voorrang gehad bo die individu (Malina et al 1995:4).

Kritiese momente in die ontwikkeling van die godsdiens van ou Israel is meegemaak deur groot groepe mense van God byvoorbeeld die uittog uit Egipte, die wetgewing by Sinai, die inwyding

van Salomo se tempel, die Babiloniese ballingskap, ensovoorts. Die Ou Testament kan beskou word as die verhaal van God se verbondstrou aan die een kant, die volk (nie individue nie) se herhalende afvalligheid en die volk se terugkeer aan die ander kant. Modernistiese sowel as post-moderne, individualistiese Westeringe (Hendriks 1994:184) moet onthou die wêreld van die Bybel was anders saamgestel. Daar is weinig aandag gegee aan die enkeling en oor die algemeen maak die individu net sin as lid van 'n gemeenskap (Malina et al 1995:4–5). Godsdien is in geloofsgemeenskappe beoefen rondom die tabernakel, tempel, sinagoges.

Beide die Ou Testament en die Nuwe Testament lê klem daarop dat God nie net met individue werk nie, maar dat Hy die sterk bande tussen gelowiges onderling lê. Op die Pinksterdag, wat beskou kan word as die geboortedag van die Christelike kerk, kom 'n *gemeente* tot stand deur die werk van die Heilige Gees (Hand 2:41–47). Een van die eienskappe van die eerste gemeente, was dat hulle hul toegelê het op die onderlinge verbondenheid. Die wyse waarop vermoënde lede grond en besittings verkoop het om vir diegene te sorg wat behoeftig was (Hand 4:34–37), is 'n konkrete bewys dat die belange van die *gemeente* van die eerste dag van die bestaan van die Christelike kerk af, voorrang geniet het bo die belange van die individu.

Die patroon van *gemeentevorming* is voortgesit buite Jerusalem. Paulus, die stigter van die eerste gemeentes buite die grense van Israel, sorg vir die basiese organisasie van die gemeentelike lewe (vgl Hand 14:23, Titus 1:5). Hy lê in sy briewe baie klem daarop dat die lede van die Christelike gemeenskap nie apart of los van mekaar funksioneer nie. Hy gebruik 'n verskeidenheid metafore wat die eenheid tussen gelowiges in 'n gemeente uitdruk byvoorbeeld: al is daar baie lede, vorm hulle saam een *liggaam* (Rom 12:4–8, 1 Kor 12:12–31, Ef 4:16). Baie stene word opgebou tot een *geestelike huis* waarin God woon (Ef 2:20–22). Die lede van Joodse en nie-Joodse afkoms, vorm saam een *nuwe mensheid* (Ef 2:15). Daar is baie broers en susters, maar een *huisgesin van God* (Ef 2:19). Paulus gee aan die Efesiërs die uitdruklike opdrag om die eenheid wat die Heilige Gees tussen hulle gesmee het, te handhaaf (Ef 4:3). Dit lyk of 'n individuele gelowige nie eers in staat is daartoe om op sy/haar eie die omvang van God se liefde te verstaan nie. Hy/sy het volgens Ef 3:18 die gemeente daarvoor nodig: “*Mag julle in staat wees om saam met al die gelowiges te begryp hoe wyd en ver en hoog en diep die liefde van Christus strek*”.

Ons kan met veiligheid sê die feit dat daar *gemeentes* bestaan, is die wil van God. “Die Here het *gemeentes* (let wel: nie in die eerste plek die kerk in sy geheel nie, maar *gemeentes*) aangewys as die menslike middel (voertuig) waarmee Hy sy doel met die evangelie op aarde wil bereik” (Burger 1991:20). Die konsep van Christelike geloofsgemeenskappe of plaaslike *gemeentes* het die toets van 20 eeue en honderde kulture deurstaan. Dit is nie tyd-spesifiek of kultuur-spesifiek nie. Die vraag is dus nie of daar in die toekoms *gemeentes* gaan wees en of hulle ’n rol gaan speel nie. *Gemeentes* was nog altyd daar en daar is geen rede om te dink dat die konsep van “*gemeentes*” uitgedien is nie. Die vraag is eerder hoe gesond en volwasse *gemeentes* gaan wees; hoe akkuraat *gemeentes* hulle kontekste gaan vertolk en hoe sinvol hulle bydraes gaan wees om die koms van God se koninkryk te dien.

Wat my verder optimisties stem, is dat geloofsgemeenskappe deur die eeue heen besondere veerkragtigheid geopenbaar het: hulle kon altyd opstaan en hulle bekeer, al was die tydperk van afvaligheid ook hoe diep of hoe lank. Die godsdienstige hervormings van koning Asa is ’n goeie voorbeeld hiervan (2 Kron 15). Nie oorlog, neerlaag, uitbuiting, mishandeling, natuurrampe of selfs ballingskap kon ooit hulle geloof of gemeenskaplikheid vernietig nie. Die getuienis van die lewe van baie verskillende geloofsgemeenskappe deur die loop van die geskiedenis, in baie verskillende kontekste, stem my by voorbaat positief teenoor *gemeentes*.

Vandag se mense lewe in ’n gefragmenteerde, mobiele en immer-veranderende wêreld. Roepingsbewuste *gemeentes* bied in hierdie omstandighede ’n hawe, ’n geestelike tuiste, ’n bymekaarkomplek van mense wat hulle doelbewus toelê op sorg, liefde en vertroue. In ’n wêreld vol materiële nood bied *gemeentes*, net so goed of beter as enige organisasie ter wêreld ondersteuning en kos, troos en onderdak, opleiding en hoop op ’n nuwe begin. In ’n wêreld met ’n behoefte aan geestelike en morele leiding, verskaf *gemeentes* betroubare steunpunte aan hulle gemeenskappe, hulle bewaar die band met ’n eeuelange geskiedenis, hulle put uit beproefde tradisies en wysheid en poog om dit nuut toe te pas in nuwe omstandighede. *Gemeentes* roep lidmate op tot verantwoording en verantwoordelikheid, beskerm die weerloses, gaan onreg teë, help bou aan beter gemeenskappe (Dudley & Ammerman 2002; vgl ook Nel 2006). Daar is talle voorbeelde van *gemeentes* wat op bogenoemde wyses leef en onder die drang van die liefde van Christus (2 Kor 5:14) ’n verskil maak na binne en na buite.

3.2.2 GEMEENTEBOU SE PLEK BINNE DIE PRAKTIESE TEOLOGIE

Gemeentebou maak deel uit van die praktiese teologie. Die sistematiese besinning oor die opbou van die gemeente is, net soos die “nuwe” praktiese teologie, ’n jong wetenskap (Nel 1986:1). Dit is “een nog jong vak binnen de praktische theologie” (Heitink 1993:271). Gemeentebou as identifiseerbare bediening van die kerk is eweneens relatief jonk. Die *saak* van die opbou van die gemeente is egter so oud soos die bestaan van die kerk. Ten spyte van die kort tydsbestek wat die vak as ’n aparte wetenskaplike rigting bestaan, is die vak reeds gevestig en goed beskryf. Belangrike bydraes in Afrikaans is dié deur LK Louw 1984; DJ Louw 1992; Nel 1986, 1988, 1993, 1994, 1988, 2006; Heyns 1986; Burger 1991, 1995, 1999; Breytenbach en Pieterse 1992; Hendriks 1992, 2001, 2007; Bisschoff 1993.

Dit is belangrik om die plek van die dissipline “gemeentebou” binne die groter vak “praktiese teologie” uit te klaar. Sodoende word die verhouding van gemeentebou met die funksies van die gemeente, naamlik kerugma, leiturgia, koinonia, diakonia (Breytenbach & Pieterse 1992: 105–106; Heitink 1993:234–237; Nel 1994:27, 2009:439–443) en die spesialisrigtings binne die praktiese teologie wat daardie funksies bestudeer, vasgestel.

Heitink (1993:231) verdeel die breë gebied van die praktiese teologie in drie handelingsvelde: die eerste noem hy “*mens en religie*”, wat handel oor die individuele mens en die wyses waarop ’n individu op ’n religieuse manier sin gee aan sy lewe. Gespesialiseerde vakrigtings soos pastoraat (poimaniek) en spiritualiteit kom hier tuis. Die tweede is die veld van geloofsgemeenskappe wat hy noem: “*kerk en geloof*” (Heitink 1993:261). Gespesialiseerde vakrigtings soos kategetiek, homiletiek en liturgiek hoort in hierdie handelingsveld. Die derde handelingsveld “*godsdien en samelewing*” het te doen met die rol en teenwoordigheid van die Christelike godsdien in alle sektore van die samelewing. Gespesialiseerde rigtings soos evangelistiek en diakoniek pas hier in.

Heitink (1993:271) deel gemeentebou in onder die tweede handelingsveld: *kerk en geloof*. Ek meen egter dit is ’n fout om gemeentebou in te deel neffens ander dissiplines wat hulle elk besig hou met ’n afgebakende veld, omdat gemeentebou hom juis nie beperk tot ’n afgebakende veld nie (Burger 1991:20; Nel 1994:13). Dit is die dissipline wat hom besig hou met die geheelbeeld van die gemeente se lewe en die balans tussen bedienings; die samehang van hoe ’n gemeente haar

identiteit verstaan, haar roeping beleef en haar bedienings struktureer om as gemeente uitdrukking te gee aan korporatiewe identiteit en roeping (Nel 1998:29).

Ek meen ook dit laat nie reg geskied aan die vakrigting deur dit net by die tweede handelingsveld te plaas en nie ook by die derde nie. Die missionêre dimensie, wat met “*godsdienst en samelewing*” te doen het, bly by voorbaat agterweë. As hierdie vakgebied net by “*kerk en geloof*” ingedeel word, wek dit die indruk dat die hooffokus in gemeentebou ’n fokus op die gemeente is, dus ’n fokus na binne, ’n fokus op konsolidering, toerusting en versorging. Daar moet in gemeentebou juis balans wees tussen die versorgende en missionêre dimensies (Bisschoff 1993:42).

3.2.3 EKSEGETIESE BASIS: DIE “BOU”-METAFOOR

Om ’n behoorlike greep op gemeentebou as omvattende bediening te kry, is dit nodig om die eksegetiese basis te verryk deur deeglik in te gaan op enkele kern-Bybelgedeeltes, voordat ’n definisie aangebied en toegelig word. Die eksegetiese is beperk slegs tot die “bou”-metafoor, hoewel verskeie ander Bybelse metafore inhoudelik daarmee ooreenstem. Die keuse is hier om slegs oor drie Bybelboeke eksegetiese perspektiewe uit te lig: Jeremia in die Ou Testament en die twee Korintiërbriewe in die Nuwe Testament. Daarna word verwys na die gevolgtrekkings van outeurs wat baie meer tekste oor die bou-metafoor ter sprake bring (Hendriks 1992:37–87; Nel 1994:2–8).

3.2.3.1 HERKOMS VAN DIE OU TESTAMENTIESE METAFOOR

Dit is belangrik om die herkoms van die “bou”-metafoor in die Ou Testament opnuut na te gaan, omdat die bou-uitdrukkings wat in gemeentebou gebruik word, se betekenis slyt as gevolg van die hoë frekwensie van die gebruik daarvan. Die gevaar bestaan dat veelseggende uitdrukkings ver-vlak tot clichés en dat ’n deel van die vak se inhoud in die proses verlore gaan. Dit is voor die hand liggend dat die begrip “bou” in oordragtelike sin gebruik word, maar waar kom die uitdrukking vandaan?

Die “bou”-metafoor in die Ou Testament het gegroei uit tradisionele beeldspraak. Die proses het soos volg verloop: In die antieke Nabye Ooste van die Ou-Testamentiese era het oorloë gereeld voorgekom. Die patroon was dat die oorwinnaar sy vyand se geboue afgebreek en sy landerye

verwoes het. In vredestrye is die geboue weer herbou en landerye heraangelê. Met die verloop van tyd het gelowiges *oorlog* (met die plundering en afbreek wat daarmee gepaard gegaan het), geassosieer met die toorn en straf van Jahwe. “Kom die vyand om God se oordeel oor sy ontroue volk te voltrek, sal God se gerig gesien kan word in die feit dat die geboue (stad, mure, tempel, huise) afgebreek en vernietig sal word (net soos ook die landerye verwoes sal word)” (Roberts 1983:72). Aan die ander kant was tye van *vrede*, met die gepaardgaande opbou van mure, huise en stede, asook die heraanlê en bewerking van landerye, weer gekoppel aan Jahwe se sorg en seën. Jahwe was betrokke by beide die prosesse: afbreek en opbou. “Die letterlike bouwerk van vredestrye en afbreek van oorlogstrye verdiep by die profete tot beeldspraak wat uitdrukking gee aan hoe God met sy volk handel” (Nel 1994:3).

3.2.3.2 DIE “BOU”-METAFOOR BY JEREMIA

JEREMIA 1:4–10 Jeremia 1:4–10 word as perikoop beskou, op grond van die struktuurmerkers

“*Die woord van die Here het tot my gekom*” in verse 4, 11 en 13. In verse 4, 11 en 13 begin telkens ’n nuwe perikoop. Sommige geleerdes beskou vs 11–12 saam met vs 4–10 as ’n eenheid, sodat die visioen van die amandeltak die roepingsberig saamvat en afsluit (Allen 2008:25). Die feit dat die woord van die Here ’n *tweede keer* tot Jeremia gekom het (vs 13) ondersteun daardie indeling. Inhoudelik is net vs 4–10 egter die profeet Jeremia se roepingsberig (Wessels 1987: 115), met standaard, voorspelbare elemente wat in ander profete se roepingsberigte ook voorkom (vgl ook Brueggemann 1998:23).

As deel van die roepingsberig van die groot profeet Jeremia, lees ons die volgende: “*Kyk, Ek stel jou vandag aan oor nasies en oor koninkryke om af te breek* (Hebreeus: *hāras*) *en uit te roei, om te vernietig en plat te slaan, te bou* (Hebreeus: *bānâ*) *en te vestig*” (Jer 1:10). Hier word altesaam ses werkwoorde genoem, ses take waarvoor die profeet aangestel is. “Jeremiah was given authority over nations and kingdoms in two directions. He was to proclaim oracles about their overthrow or their restoration” (Thompson 1980:150). Die eerste rigting van Jeremia se bediening is negatief. Vier van die ses take wat hom opgedra word, is negatief: “*afbreek*” en nog drie: *uitroei, vernietig, platslaan*. Die tweede rigting van sy bediening was positief en twee van die take wat hy kry, is positief: “*bou*” en nog een: *vestig*.

Hierdie verhouding van vier “afbreek”-opdragte teenoor twee “bou”-opdragte klop met die inhoud van die boek Jeremia. In die tydperk van die aanloop tot die ballingskap moes die profeet baie meer straf en oordeel aankondig as herstel en heil. Jeremia het dit nie geniet om Juda af te breek, uit te roei, te vernietig en plat te slaan nie. Hy sou baie eerder wou praat oor opbou en vestiging. “But he did comparatively little of this constructive preaching and a great deal of the destructive kind” (Thompson 1980:151). Hy het persoonlik swaar gely onder die gewig van die oordeels-profesieë wat hy moes dra: “*Om die woord van die Here te moet aankondig, beteken vir my net vernedering en bespotting heeldag deur* (Jer 20:8b; vgl ook Jer 8:18–22, 14:17–22, 15:10–21, 20:7–18).

Die werkwoord “bou” (bānâ) word hier in die roepingsverhaal vir die eerste keer gebruik, maar daarna kom dit by herhaling weer in die res van die boek voor. Jeremia 1:10 stel met die ses werkwoorde een van die groot motiewe van die boek aan die orde. “Here and throughout the Jeremiah book are references to building and planting” (Lundbom 2010:54). Die tema van “bou” en “afbreek” word dikwels opgeneem en uitgebrei in die hoofstukke wat volg. Wat nou volg, is gemeentebouerspektiewe uit die roepingsperikoop. Ander perikope in Jeremia wat die werkwoorde van Jeremia 1:10 opneem en verder ontwikkel, kom later ter sprake.

3.2.3.2(a) “Bou-afbreek” word as begrippepaar gebruik in tandem met “plant-uitruk”.

Die eerste insig is dat die werkwoord “bou” nie selfstandig voorkom nie, maar in kombinasie met die vyf ander werkwoorde in vs 10. Die ses werkwoorde speel ’n rol in ander hoofstukke van die boek Jeremia ook. “The particular combination of words used here occurs in more or less the same form in other places in Jeremiah (12:14–17; 18:7–9; 24:6; 31:28, 40; 42:10; 45:4)” (Thompson 1980:151). Hierdie ses werkwoorde is van kritiese belang in die boek Jeremia. Dit omvat Jeremia se oordeels- en heilsprofesieë. “It may be suggested that this range of six verbs provides the essential shape of the book Jeremiah in its present form” (Brueggemann 1998:25).

Die gemeentebouerspektief is dat dit nie sin maak om in Jeremia die “bou”-metafoor op sigself te probeer verstaan nie. “Bou” word as deel van die begrippepaar “opbou-afbreek” gebruik. Die uitgangspunt van Jeremia se teologiese denke is Jahwe se verbond met Israel. Daar is verbande met die boek Deuteronomium (Brueggemann 1998:4). Die val van Jerusalem was volgens Jeremia

die daad van God, eerder as die gevolg van Babiloniese imperialisme. Dit was, in ooreenstemming met die teologie van Deuteronomium, God se straf op langdurige ongehoorsaamheid van die volk aan die verbondsvoorskrifte (sien bv Jer 11). Maar Jeremia gaan verder as die enkelvoudige verklaring van alles wat gebeur in terme van verbondsverbreking en die voltrekking van die vloeke van die verbond (Deut 28:15–68). “Along with the paradigm of covenant, the book of Jeremiah affirms another theological claim, *the Pathos of Jahwe*” (Brueggemann 1998:5). Ten spyte van hulle ongehoorsaamheid, verlang God na ’n verhouding met Juda (Jer 30–31). Jeremia verkondig die ingryping van ’n komplekse, soewereine God wat nie voorgeskryf of in teologiese kategorieë ingeperk kan word nie. Die profeet beskryf in ryk poësie die paradokse van breek en bou; regmatige straf van verbondsontrou en die verrassende nuwe begin. Die positief en die negatief, die genade en die straf, die aankondiging van heil en die waarskuwing oor die komende oordeel gaan hand aan hand. Dieselfde God wat bou, breek ook af. Albei aktiwiteite is deel van die ontplooiing van sy plan.

Die “bou-afbreek”-metafoor word in Jeremia 1:10, soos in die res van die Bybel, in noue verband met ander metafore gebruik. Die ander metafore is belangrik omdat dit in dieselfde semantiese veld voorkom en lig werp op betekenisnuanses. In Jeremia is dit veral ’n ander tweeling-metafore wat saam met bou-afbreek gebruik word naamlik “plant” (Hebreeus: *nātaš*, in die 1983 Afrikaanse vertaling soms “vestig”) en “uitruk” (Hebreeus: *nāta*) (vgl Jer 1:10, 11:17, 18:9, 24:6). Waar die “bou-afbreek”-begrippepaar in tradisionele beeldspraak sy herkoms by geboue en dorpe het, het die “plant-uitruk”-begrippepaar sy herkoms in die landbou (Roberts 1983:72).

In Jeremia 1:10 word albei pare gebruik om tegelykertyd die negatiewe en die positiewe van Jeremia se roeping en boodskap te versterk. Dit is egter nie die enigste vers waar die twee pare saam-saam gebruik word nie. In Jeremia 31:28 word die twee begrippepare (“bou-afbreek” en “plant-uitruk”) in tandem gebruik om die heilsprofesie te versterk: “*Ek was gretig om hulle uit te ruk en af te breek, om hulle plat te slaan en te vernietig, om rampe oor hulle te bring. Ek sal net so gretig wees om hulle op te bou en hulle te plant, sê die Here.*” Na die ramp maak God ’n nuwe begin. Die gebruik van *plant* saam met *bou* versterk die heilsaankondiging.

In Jeremia 45:4 word dieselfde twee begrippepare vir die teenoorgestelde doel gebruik, naamlik, om die Here se oordeel te aksentueer: “*So sê die Here: ‘Wat Ek gebou het, slaan Ek plat; wat Ek*

geplant het, ruk Ek uit.” In die voorafgaande verse sien die leser dat Baruk, Jeremia se sekretaris, swaarkry net omdat hy die oordele moet neerskryf. Vir God is dit veel erger, want Hy moet deur die oordele sy eie handewerk tot niet maak: nie net mense nie, maar ook die land (Deist 1989:871).

Ongelukkig is nie alle hedendaagse, plaaslike gemeentes goeie gemeentes wat besig is om hulle goddelike roeping uit te voer nie. Gemeentes bestaan nog altyd uit begenadigde sondaars en lidmate se sonde maak gemeentes seer. Geloofsgemeenskappe was nog altyd allermins volmaak. Die lys van gemeentesondes in die Bybel, wat nie net die individu geraak het nie, maar die *gemeente* en haar getuies benadeel het, is lank. Deur al die eeue was daar in gemeentes ’n mengsel van goed en kwaad. Dieselfde God wat die gemeente bou, breek ook sondige elemente af. Dieselfde God wat plant, ruk ook uit en daarom mag ’n gemeente nooit in sonde volhard nie. Gemeente wat haar roeping verstaan en daaraan uitvoering gee, is nie ’n sondelose gemeenskap nie. Inteendeel. Maar God sien kans daarvoor om gemeentes te roep en te gebruik ten spyte van ooglopende tekortkominge. Dat gemeentes onvolkome is, maar nogtans onder ’n roeping lewe, is deel van die prakties-teologiese ekklesiologie. Die agogiese moment (Furet 1968:177), die doelwit van verandering (Breytenbach & Pieterse 1992:108–109; Nel 1998:28) is deel van die pakket van hoe gemeentebouteoloë oor gemeentes dink. Gemeentes van Christus is nie staties nie, maar altyd aan die beweeg, altyd nog as empiriese subjek besig om te beweeg in die rigting van die teologies gedefinieerde subjek in Christus (vgl Nel 1994:12).

Die NG Kerk waaroor hierdie ondersoek handel, gaan ook gebuk onder gemeentesondes. Daar was ook dwarsdeur die geskiedenis van die NG Kerk gemeentes wat verdeeld was en met mekaar getwis het (Van der Watt 1977:voorwoord). Vandag se gemeentes maak ook skande en dit word deur die media uitbasuin: partykeer oor politieke twiste in die kerk, of oor buite-egtelike verhoudings of geld of persoonlike verskille. Magstryd en eiesinnigheid is niks nuuts in die kerk nie. Dit was nooit anders nie. Die modelgemeente bestaan nie. Gemeentes was nog nooit volmaak nie. Na 23 jaar in die gemeentelike bediening het ek baie eerstehandse ervaring van die praktyk wat die heel mooiste, maar ook van die lelikste waartoe die mens in staat is, insluit. Vandag se gemeentes staan tegelykertyd onder God se “bou”-beloftes en sy “afbreek”-waarskuwings. Maar ten spyte van al die mislukkings en die dowwe kolle, kan mens saamstem met Dudley & Ammerman (2002:1): “Congregations have never been more important ... Although doomsayers of a

generation ago may have thought congregations were islands of complacency or dinosaurs on their way to extinction, it is clear that the obituaries were premature.” Gemeentes is steeds werktuie van God wat die kollektiewe krag van gelowiges laat geld in die wêreld. “... the Christian Church is probably the most important non-governmental organization in virtually all Central and Southern African countries.” (Hendriks 2001:2). Dit is waar dat God ook ander werktuie gebruik, benewens gemeentes, maar dit ondermyn geensins die belangrikheid van gemeentes en ’n optimistiese siening van gemeentes nie.

Gemeentes is krities vir die welsyn van individuele gelowiges, asook vir die welsyn van die plaaslike gemeenskappe. Maar die **voorwaarde** is dat die **gemeentes gesond** moet wees en as geloofsgemeenskap moet gedy. ’n Belangrike vraag is: wanneer is ’n gemeente gesond? ’n Gemeente met baie lidmate en baie geld is nie noodwendig gesond nie. Gemeentes is gesond wanneer hulle hul roeping verstaan en daaraan uitvoering gee. Die optimistiese aanname is dat wanneer ’n gesonde gemeente haar konteks en roeping-in-konteks helder voor oë het, sy ’n sinvolle bydrae sal maak in die lewe van individue en gemeenskappe. God plant gedurig die gewenste saad en ruk die ongewenste groeisels uit.

3.2.3.2(b) Gemeentebou is ’n langtermyn- en prosesmatige bediening waar tydsverloop en tydsberekening saak maak.

’n Betekenisnuanse wat in beide die “bou-afbreek” en die “plant-uitruk” begrippepare lê, is dat God se heilswerk met sy volk ’n proses is wat tyd neem. Dit is harde werk en dit neem tyd om ’n gebou op te rig. In die antieke tyd moes alles met die hand gedoen word. Bouwerk het natuurlik baie langer geneem as in die moderne tyd. Om te plant is positief, maar dit neem ’n bepaalde tyd voor dit oestyd raak. Enige landbouer weet dit. Dit is onsinnig om die oes te wil sien die week nadat daar geplant is. Die beginsel dat gemeentebou ’n voortdurende en prosesmatige en langtermynbediening is (Nel 1994:112, 1998:33–34) en dat daar nie kitsresultate is nie, hang saam met die begrippe “bou” en “plant”. Dit wat geplant is, moet tyd gegun word om te ontkiem. Saaiers moet saai, maar ook die geduld hê om dag na dag te gaan slaap en op te staan, totdat die aarde vanself die graan voortbring (Mark 4:26–29). Dit is God alleen wat laat groei (1 Kor 3:6) en die mens se ongeduld kan die proses nie verhaas nie.

In gemeentebou is daar iets soos die *regte tyd* om die *regte ding* te doen (vgl De Waal 2006:106–107), net soos wat daar ’n regte tyd van die jaar is om te plant. Die “plant”-metafoor wat saam met die “bou”-metafoor gebruik word, noep gemeentebouers om wyslik en strategies te besin oor seisoene in die gemeenskap, koninkryk en gemeente. Gemeentes moet krities dink oor die *regte tydsberekening* vir goeie inisiatiewe. Nie enige tyd van die jaar is die regte tyd om te plant nie. ’n Landbouer wat in die verkeerde seisoen plant, mors sy tyd, energie en saad. Hy mag baie hard werk, maar die gewenste resultate sal nie daar wees nie, omdat hy die seisoene nie reg takseer nie. Praktiese teologie en gemeentebou is bedienings van teologiese onderskeiding (Hendriks 2001:13; Osmer 2008:82). Besluitnemers in ’n gemeente kan die regte uitgangspunte, ekklesiologie en planne gereed hê, maar met die plant-metafoor in gedagte, moet die vraag altyd gevra word: Is die tyd ryp? Is die tyd ryp – in die lig van wat hiër en elders in God se koninkryk en in sy wêreld gebeur?

Baie profetiese uitsprake lyk teenstrydig as mens nie die tydsverloop en die konteks in ag neem nie. Die mees dramatiese voorbeeld is sekerlik hoe die trant en inhoud van Jeremia se boodskappe aan Juda verskil vóór en tydens die ballingskap. Vóór die ballingskap sê Jahwe byvoorbeeld: *“Kyk, Ek begin ’n ramp bring oor die stad waaroor my Naam uitgeroep is, en wil julle los uitstap, sonder om gestraf te word?”* (Jer 25:29) en *“Sion sal soos ’n land geploeg word, Jerusalem sal ’n puinhoop word, die tempelberg ’n hoogte vol bossies”* (Jer 26:18b). Jeremia 29 bevat twee briewe wat Jeremia aan die ballinge geskryf het, wat in 597 vC na Babel weggevoer is (Allen 2008:322). Die boodskap aan die Judeërs wat reeds in ballingskap was, klink anders as die boodskap aan Juda vóór die ballingskap: *“Ek weet wat Ek vir julle beplan, sê die Here: voorspoed en nie teenspoed nie; Ek wil vir julle ’n toekoms gee, ’n verwagting”* (Jer 29:11)! ’n Soortgelyke verskil in agtergrond, teologie en boodskap is ook te bespeur tussen Jesaja 1–39 wat hoofsaaklik voor-eksilies gedateer word en Jesaja 40–55 wat tydens of na die ballingskap geskryf is (vgl Prinsloo 1987:83–84, 103–104).

Gemeentebou kan nie met ’n gestolde dwarsnit van ’n bepaalde tydstop in ’n gemeente se lewe werk nie, omdat dit gaan oor God wat dinamies met daardie gemeente op weg is. Die “bou”-metafoor impliseer dat die gebou van God onder konstruksie is en vandag anders lyk as gister. Die gemeente leef altyd in die spanningsveld tussen die gemeente se verlede en God se toekoms. Sy maak haar los van wat agter is en strek haar uit na wat voorlê (vgl Fil 3:13). In gemeenteboutaal: Daar is ’n kloof tussen die gedefinieerde subjek (die gemeente soos sy volgens die Bybel bestaan

in Christus en deur die werk van die Heilige Gees) en die empiriese subjek (die gemeente voor mense se oë, soos sy tans in werklikheid lyk en funksioneer). “Kortweg kan gestel word dat gemeentebou juis gemoeid is met hoe die empiriese subjek nader kan kom, meer kan word soos dit bedoel is om te wees” (Nel 1994:12). Dit is ’n prosesmatige bediening wat tyd neem. Die perspektief van tydsverloop moet altyd in gedagte gehou word: waar kom ’n gemeente vandaan en waarheen is sy aan die beweeg?

Die “bou”-metafoor impliseer ’n proses waar tydsverloop saak maak. Die “plant”-metafoor beklemtoon selfs nog meer die aspek van *tydsverloop*. Hierdie eksegetiese perspektief het bepaalde implikasies vir gemeentebou. ’n Historiese perspektief op sake, moet altyd deel wees van ’n gemeentebouopgong. Die gemeenteverhaal, vertel in terme van die ses werkwoorde van Jeremia 1:10, is ’n bruikbare gemeentebou hulpmiddel om perspektief te kry op die gemeentegesiedenis; die bou en afbreekwerk wat reeds gedoen is.

Beide die “bou”- en “plant”- metafore lê klem op tendense wat mettertyd ontwikkel. ’n Antieke gebou is oor ’n tydperk van jare, soms dekades, gebou. Nadat daar geplant is, gebeur groei langzaam. Sommige gewasse soos koring neem máánde om ryp te word en sommige bome soos die olyf neem dekádes om in volle produksie te kom. Hierdie twee metafore wil duidelik maak dat ’n gewyde nasie nie oornag verander nie – nie ten goede of ten kwade nie. Ontwikkelings gebeur oor ’n periode van tyd, maar dit is belangrik dat ontwikkeling deurentyd in die regte rigting sal beweeg. In moderne gemeenteboutaal: prosesse in ’n gemeente moet bestuur en van tyd tot tyd geëvalueer word in die lig van die gemeente se doelwitte. Die rigting waarin ’n gemeente ontwikkel, moet gemonitor word. Ontwikkelings wat teenstrydig met die gedefinieerde subjek is, is skewe bouwerk. Dit moet afgebreek word en oorgebou word. Die gemeentebouproses is nooit klaar nie.

Om te bou, is ’n tydrawende werk. In die antieke konteks moes boumateriaal eers bekom en met primitiewe vervoermiddels aangery word na die bouterrein – soms van ver af. Hout vir Salomo se tempel is byvoorbeeld in vlotte gebind en, onder andere, seelangs uit die Libanon vervoer (1 Kon 5). Bouery het destyds baie meer tyd in beslag geneem as ’n moderne bouery. Die klippe vir Salomo se tempel is op ’n ander terrein in die regte grootte en vorms gekap en dan na die tempel-terrein gebring – tydrawende werk (1 Kon 6:7). Om af te breek, het egter in oorlogstyd binne ’n dag of twee gebeur. “Uitruk”, anders as “plant” en die gepaardgaande groei en rypwordingsproses

wat maande neem, kan ook oornag gebeur. Dit versterk die gedagte dat “afbreek” baie makliker is en vinniger gebeur as “bou”. Die versoerende waarheid in gemeentebou is dat dit wat oor ’n lang tydperk in ’n gemeente opgebou is, in ’n kort tydjie tot niet kan gaan.

3.2.3.2(c) Die mens Jeremia is geroep om as God se profeet te “bou” en “af te breek”.

Jeremia se roeping is gedokumenteer in Jeremia 1:4–10. Sy roeping was om aan al ses die werkwoorde wat hierbo bespreek is, uitvoering te gee, onder andere “afbreek” en “bou”. Daar is in Jeremia 1 sprake van ’n dubbele roeping van die profeet: “Verse 10 presents the prophetic commission earlier expressed in terms of divine purpose at v. 5. The main verb has a performative function, dynamically bestowing authority” (Allen 2008:27). **Eerstens** het God hom voor sy geboorte geken, aan Hom gewy en as profeet aangestel (vs 5). “... it is a remarkable statement not for what it tells us about the prophet’s call, but for what it does not tell us. Jeremiah’s call came *before* he was conceived in the womb of his mother, which means the divine action remains veiled in mystery, just as the pre-creation of the world does. The time of Jeremiah’s call is known only to God” (Lundbom 2010:35). **Tweedens** ontvang hy die roeping in die jaar 626 vC (vs 10) toe hy ’n jong man van ongeveer twintig was. Jeremia ontvang die aktuele opdrag tot “breek” en “bou”, maar God is die Opdraggewer. God se gesag en God se opdrag lê agter Jeremia se “breek”- en “bou”-werk.

Die verhaal van Jeremia se roeping volg die patroon wat voorkom by ander Bybelse roepingsverhale, soos onder meer dié van Moses, Samuel en Jesaja. “Die ooreenkoms met die roeping van Moses is veral merkwaardig” (Wessels 1987:155). Jeremia sien aanvanklik nie kans vir sy roeping nie. “He shrank from God’s call as Moses did” (Thompson 1980:148). Jeremia se eerste reaksie herinner baie aan Moses s’n in Eksodus 3. Hy voel onbekwaam, onervare en hy kan nie goed praat nie (Jer 1:6). Die profeet deins terug van die oormaat oordeel wat hy moes aankondig. “But the word overrules its bearer. The message requires the messenger” (Brueggemann 1998:26). Jahwe herhaal die opdrag, hierdie keer saam met twee groot beloftes – die beloftes van sy teenwoordigheid en sy redding: “*Moenie vir hulle bang wees nie, want Ek is by jou, Ek sal jou red*” (vs 8). Hy rus die profeet ook toe deur sy woorde in sy mond te lê (vs 9). Jeremia het hierna vir dekades lank volgehou om God se profeet vir die nasies te wees en, gegewe die moeilike omstandighede waarin

hy moes optree, was dit net sy vaste geloof in hierdie beloftes van Jahwe wat hom in staat gestel het om te volhard.

Moses en Jeremia se roepingsverhale stem ooreen. Maar die werk wat hulle moes doen, is byna direkte teenoorgesteldes van mekaar. Waar Moses ’n slawevolke as vry mense na die Beloofde Land uitgelei het, moes Jeremia optree in die tyd toe vry mense as slawe weggevoer is uit die Beloofde Land. Dít wat in Moses se tyd opgebou is, is afgebreek in Jeremia se tyd (sien Deist 1989:816).

Wanneer Jeremia as profeet gebou of afgebreek het, het hy dit gedoen met krag en bekwaamheid wat van God gekom het. Dis in die praktyk nie moontlik om te onderskei tussen wat God doen en wat die profeet doen nie. Die profeet gaan waar God hom stuur “no choice of audience” (Thompson 1980:148) en sê wat God hom beveel “nor a choice of message” (Thompson 1980:148). God gebruik Jeremia se bediening (1:10). Hierdie teologiese beginsel lê ten grondslag van die praktiese teologie as geheel. God maak van die diens van mense gebruik om sy boodskap te kommunikeer (Vos 1995:15). Diegene wat Hy roep, bemagtig Hy ook.

3.2.3.2(d) Geen geografiese of nasionale beperkings nie.

Die volgende perspektief staan in verband met die reikwydte van God en sy profeet se betrokkenheid. Jeremia is voor geboorte aangestel “*as profeet vir die nasies*” – nasies in die meervoud (1:5). Die gedagte herhaal in Jeremia 1:10: “*Kyk, Ek stel jou aan oor nasies en oor koninkryke ...*” Sy roeping tot “afbreek” en “bou” het veel wyer as net Israel gestrek. By die pottebakker se huis sê God Hy bou enige nasie of koninkryk, of breek hom af (Jer 18:7–10). “There were no limits to Yahweh’s sovereignty and therefore there were no limits to the scope of Jeremiah’s ministry” (Thompson 1980:146).

Die groep wat die primêr deur Jeremia aangespreek is, was natuurlik die volk van die verbond. God spreek hulle op verskillende plekke aan, omdat Hyself nie geografies beperk is, soos die algemene siening oor gode in die ou Ooste was nie. “*Ek is nie ’n God wat net naby is nie, sê die Here, Ek is ook ’n God wat ver weg is*” (Jer 23:23). God spreek hulle aan in Juda, maar ook in Babel. Oor die Judese ballinge in die vreemde sê Jahwe: “*Vir hulle beswil sal Ek my oog oor hulle hou en*

Ek sal hulle na hierdie land toe terugbring. Ek sal hulle opbou, nie afbreek nie, Ek sal hulle plant, nie uitruk nie” (Jer 24: 6).

God se spesiale bemoeienis met Israel en Juda sluit nie een van die naburige volke uit nie. Die volkerewêreld in Jeremia se tyd was ’n kookpot (vgl Deist 1989:813). Die eens magtige Assiriese ryk was in ’n staat van verval aan die begin van Jeremia se vyftigjaar-lange profetiese optrede. Egipte, Babilonië en die Mediërs het gereed gemaak om by Assirië oor te neem as die dominante mag. Die God van Israel en sy profeet was op ’n indirekte én direkte wyse betrokke buite Israel. Die woelinge tussen die politieke magte funksioneer gedurig in die agtergrond van Jeremia se optrede, maar hy spreek die “nasies en koninkryke” (Jer 1:10) in Jeremia 46–51 direk aan. Die val van buurlande is nie buite-om God en sy profeet se “afbreek”-, “platslaan”-, “uitroei”- en “vernietig”-aktiwiteite nie. God bring straf en vernietiging oor Egipte (Jer 46:25–26), oor die Filistyne (Jer 47: 6–7), oor Moab (Jer 48:44b), oor die Ammoniete (Jer 49:5), oor Edom (Jer 49:8, 13), oor Damaskus (Jer 49:27), oor Elam (Jer 49:38) en oor sy hamer, sy oorlogswapen: Babel (Jer 50:15, 24–25, 45–46; 51:24–29, 36, 44, 58).

Die “bou”- en “afbreek”-werk van God en sy medewerkers kan nie tot Israel beperk word nie. Die roeping om profeet vir die nasies te wees (Jer 1:5, 10), word ontwikkel in Jeremia 16:19–21: *“Here, my Sterkte, my Beskermer, my Toevlug in tyd van nood, na U toe sal **die nasies** kom van die uithoeke van die aarde af en hulle sal sê: ‘Ons voorvaders het net vals gode gehad, nikswerd en nutteloos.’ Kan ’n mens vir hom gode maak? Dit is mos nie gode nie! Daarom sal Ek **die nasies** my mag en my krag laat ken; dié keer sal Ek hulle dit laat ken, en hulle sal weet dat My Naam die Here is.”*

Gemeentebou het altyd ’n missionêre dimensie (Hendriks 1994:180–181) en het al die nasies; die hele mensdom in die visier. Dit is nie ’n nuwe gier nie. Die opbou van die gemeente was nog nooit ’n selfsugtige proses nie. Namate ’n gemeente haar eie wese en bestaansdoel beter verstaan, groei die drang om uit te reik buite die gemeente se grense en ’n bydrae te lewer tot die groei van God se koninkryk. Hoe meer effektief ’n gemeente opgebou is, hoe meer spontaan is die blik uitwaarts (Kellerman 1979:17). Die goeie nuus aangaande Jesus Christus deurdring alle lidmate se lewens en alle bedieninge soos water ’n spons. “Enige aanraking van of met hierdie gemeentelike spons van bedieninge moet die lewende water van die Evangelie laat vloei” (Nel 1986:11).

Hierdie eerste perikoop van die boek Jeremia wat pas in diepte beskou is, bevat die kern-belangrike vers 10 met sy ses werkwoorde: **“The verbs of v.10 anticipate the whole message of the book of Jeremiah”** (Thompson 1980:151). Die “bou”-beloftes herhaal heelparty keer in die boek Jeremia. Die “afbreek”-waarskuwings kom ook by herhaling voor – om die waarheid te sê baie meer volop as die “bou”-beloftes. Vervolgens kom drie van die hoofstukke aan die orde waar die werkwoorde van Jeremia 1:10 opgeneem en ontwikkel word, naamlik, Jeremia 18, 30 en 31.

JEREMIA 18:1–17 Die werkwoorde van Jeremia 1:10 kom met variasie voor in Jeremia 18:7–9: *“Een oomblik kondig Ek aan dat Ek ’n nasie, ’n koninkryk sal afbreek, sal uitroei, sal vernietig. Maar wanneer dié nasie hom bekeer van sy boosheid waaroor Ek hom wou straf, sien Ek af van die straf wat Ek oor hom wou bring, en die volgende oomblik kondig Ek aan dat Ek die nasie en die koninkryk sal bou en sal vestig.”*

Die “bou-afbreek” begrippepaar kom hier in ’n ander konteks voor. Hierdie uitspraak is deel van die woorde van Jahwe tydens Jeremia se bekende besoek aan die pottebakker se huis (Jer 18:1–12). Die besoek word geplaas direk na Jeremia 17:27 waar Jahwe Jerusalem waarsku dat Hy die stad se poorte aan die brand sal steek en die mooi huise met vuur sal verteer as hulle aan die Sabbatswette ongehoorsaam is, met ander woorde ’n variasie op die “afbreek”-tema.

Die Here het Jeremia na die pottebakker se huis laat gaan, omdat Hy dáár met hom wou praat (Jer 18:1–2). Toe Jeremia daar aankom, was die pottebakker juis besig om iets op die skyf te maak. Die korrekte verstaan van vers 4 is belangrik om die perikoop se betekenis akkuraat te beskryf: *“Maar die ding wat hy aan die maak was uit die klei, het misluk, en hy het toe iets anders gemaak soos hy dit wou hê.”* Die pottebakker begin met ’n homp klei en maak enige voorwerp waarop hy besluit. Maar geen pottebakker het 100% sukses met die voorwerp waarop hy besluit nie. Jeremia verstaan dit omdat argeologiese vondste bevestig dat pottebakkery in sy tyd baie bekend was (Thompson 1980:433). Soms misluk sy ontwerp en hy moet voor begin, soos dit in vers 4 beskryf word. Daar is twee faktore op die spel: een – die pottebakker se besluit wat om met die klei op sy wiel te maak en sy vaardigheid om dit uit te voer, twee – die aard en gehalte van die klei. Enige homp klei op die wiel is nie geskik om enige voorwerp van te maak nie. “... the quality of the clay determined what the potter could do with it. The clay could thus frustrate the potter’s original intention and cause him to change it. Yahweh the potter was dealing with a clay that was resistant

to his purpose” (Thompson 1980:433). Die uitleg van wat Jeremia gesien het, word in verse 6–10 gegee. Die “afbreek-bou”-metafoor (vs 7–9) word toegelig deur die gebeure in die pottebakker se huis. Jahwe is die Pottebakker en Israel is die klei in sy hand. Die perikoop handel dus oor die wisselwerking tussen die pottebakker (Jahwe) en die klei (Israel); die wil van God en die mens se reaksie daarop. In die paragrawe hieronder volg meer besonderhede.

3.2.3.2(e) God “bou” en “breek af”. Alle inisiatief kom van God.

Hierdie perspektief moet saam met die derde perspektief gelees word: die mens Jeremia se roeping om as profeet te bou en af te breek.

In Jeremia 18:1–17 is dit Gó d wat “bou” en “afbreek”, nie die mens nie. Die profeet wat in Jeremia 1 geroep is om te “bou” en “af te breek”, is hier ’n toeskouer. Die wisselwerking by die pottebakkerswiel verduidelik die wisselwerking tussen God en sy volk.

Die pottebakker is geduldig en probeer sy bes om die regte vorm te gee aan die voorwerp in wording. Die profeet spreek wel die woord, maar alle klem in hierdie perikoop val daarop dat God sél f die kunstenaar is wat die klei boetseer. Soms luister die volk en die pottebakker se plan met die klei werk uit. “As hulle hulle sou laat vorm, sal God, ten spyte van sy besluit om hulle te vernietig, dit nié doen nie” (Deist 1989:840). Ander kere is hulle hardkoppig en luister nie. Die betrokke volk word ál minder wat God beplan het. Oor ’n periode van tyd word dit duidelik dat die voorwerp op die wiel misluk. Jeremia sien hoe die Pottebakker (God) die misvormde, halfvoltooide voorwerp (Israel) stukkend maak en van voor af begin (vs 4). Hierdie perspektief is die teologiese swaartepunt van gemeentebou. Die vorming van die gemeente is van begin tot einde God se werk, deur sy Woord, deur sy Seun en deur sy Gees. Die geheimenis van God wat self die klei boetseer, terwyl Hy ook die mens Jeremia gestuur het om af te breek en op te bou, word nie verklaar nie. Die oënskynlike teenstrydigheid word nie opgelos nie. Die paradoks bly staan. God bou én Jeremia bou. God breek én Jeremia breek. Hier is nie twee aktiwiteite nie, maar een. Miskien maak dit sin om Jeremia se arbeid te sien as ’n klein sirkel binne die groter sirkel van wat God doen. Jeremia is geroep om God se werk te doen, maar nie op so ’n manier dat God nou ophou om self met Israel en die nasies te handel nie. God handel, ook wanneer Hy sy werk deur mense laat doen.

God bou self (Jer 18:9), al het Hy ook 'n profeet geroep om te bou (Jer 1:10). Die twee sluit mekaar nie uit nie. Dit geld nie net Jeremia se tyd nie. Dat God deur mensewerk handel, is die teologiese geheimenis van gemeentebou. Terselfdertyd is dit ook die geheim waarom praktiese teologie mensewerk kan bestudeer en steeds 'n teologiese vak kan wees. Dit is dieselfde beginsel wat Fiet (1987:31) daartoe bring om praktiese teologie die teologie van die paradosis te noem (vgl p 59). God werk deur mense en deur gemeentes. Die Christelike gemeente se identiteit het 'n pneumatologiese geheim – sy is 'n skepping van die Gees van God (Burger 1991:27). Gemeentebou het eweneens 'n teologiese geheim: dit is in die eerste en laaste instansie God se werk (Nel 1994:19–20). Dit beteken dat geen mens gemeentebou kan beheer nie en dat daar altyd 'n onvoorspelbare element is. Die wesenlike wat moet gebeur in gemeentebou, kom alleen van God en is aan Hom alleen te danke.

God is die Pottebakker-Kunstenaar wat werk met 'n bloudruk vir elke nasie, koninkryk en gemeente met wie Hy bemoeienis maak. Die Pottebakker begin nie lukraak en planloos nie. Vir die stuk klei op die wiel is daar 'n plan en 'n ideaal. Dit is waar vir die direkte ingryping van God deur sy Gees, maar ook vir sy ingryping deur gebruikmaking van die diens van mense. Met wie Jeremia moes praat en wat hy moes sê, is deur God bepaal (Jer 1:7). God is soewerein om die plan daar te stel én om die plan te verander (Jer 18:8–10). Selfs die volk se ommekeer kom van God en word van Hom afgebied. *“Bring my terug na U toe dat ek my kan bekeer, want U is die Here my God (Jer 31:18b).* Dieselfde waarheid geld elke moderne gemeente en gemeenskap ook. Gemeentebou het sy oorsprong in die wil en heilsplan van God (Nel 1994:11).

God is nie 'n gevangene van sy eie heils- of onheilsaankondiging nie. Hy is die Vrymagtige wat doen wat Hy wil. Ander Bybelboeke getuig ook daarvan: *“Ag, Here, moet ons tog nie laat vergaan oor hierdie man nie. Moenie dat ons iemand onskuldig doodmaak nie. U is die Here, U doen wat U wil”* (Jona 1:14). God se vrymag en die feit dat Hy ook alles beskik, is 'n belangrike tema in Jona (Potgieter 1999:1042). In Jeremia 18:4 staan daar dat die ding wat die pottebakker aan die maak was, misluk het en toe begin hy oor en maak iets anders. Soms verander God sy uitsprake en sien af óf van straf *“Maar wanneer die nasie hom bekeer ... sien Ek af van die straf ...”* (Jer 18:8), óf van die goeie wat Hy wou doen *“Maar wanneer hy doen wat verkeerd is ... sien Ek af van die goeie ...”* (Jer 18:10). God verander van plan wanneer Hy wil (vgl Jona 3:9 – 4:2). *“Die keuse of daar voortgegaan en of daar opnuut begin moet word, lê nie by die klei nie, maar by die Pottebak-*

ker” (Deist 1989: 840). Die “bou-afbreek”-aktiwiteit word in Jeremia 18:7–9 in verband gebring met die pottebakker wat alle reg het om te besluit wat om met die klei op sy skyf te doen. Die pottebakker-gelykenis is van toepassing op gemeentebou, want dit werp lig op God se besluite om óf te bou óf af te breek; op die dinamiese element dat Hy óf besluit om voort te gaan op die pad wat Hy aangekondig het, óf van plan te verander as Hy wil (Jer 18:7–10).

Gemeenteverval of -verwording is sonde en die waarskuwing dat God afbreek wat Hyself voorheen gebou het, kom met dodelike erns. Die teenoorgestelde daarvan, die opbou van die gemeente, is God Drie-enig se werk. “Hierdie werk is nie alleen God se werk nie (net Hy kan dit laat gebeur), maar is ook volledig sy wil” (Nel 1994:15). Jesus se belofte was: *Op hierdie rots sal Ek my gemeente bou, en die poorte van die doderyk sal dit nie oorweldig nie* (Mat 16:18 OAV). Omdat Hy dit oor al die eeue gedoen het, kan die kerk vandag dankbaar bely: “Op vaste fondamente het God sy kerk gebou ...” (Liedboek 478). In die eksegetiese notas is die waarheid dat God die Subjek van gemeentebou is, ’n refrein. Tegelyk bou God diegene op en stuur hulle uit, wat Hy in Christus gekies en deur die Gees geroep het om sy eiendom en medewerkers te wees.

Al die eksegeese (nie net Jeremia 18 nie, maar ook al die ander hoofstukke wat hier ter sprake is) dui daarop dat dit die soewereine God is wat sy gemeente opbou. “*Opbou* is die werk van Jahwe. Hy belooft dit en Hy doen dit *self* – ook wanneer Hy sy opbouwerk deur die diens van mense uitvoer” (Nel 1994:3; vgl ook Burger 1991:27, 39).

3.2.3.2(f) Genadetyd.

Die Pottbakker gee nie sommer net moed op na die eerste terugslag, wanneer Hy besig is om ’n voorwerp te vorm nie. Hy probeer met al sy vaardigheid en geduld om die voorwerp te laat slaag. God breek nie ’n gemeente sonder waarskuwing en sonder tydsverloop af nie. Daar is genadetyd om te bekeer en terug te kom na die Here se weë. Jeremia het ’n lang bedieningstyd gehad wat oor drie Judese konings se regeringstyd gestrek het (Jer 1:2–3). Hy het die volk dekades lank namens die Here gewaarsku, voordat die vernietigende ramp van die ballingskap in 587/586 vC oor Juda gekom het (vgl Jer 31:3). Selfs die ballingskap was nie die einde van God se bemoeienis nie, want ’n oorblyfsel van Juda sou terugkeer ná die ballingskap (Esra 1–2).

Vervolgens kom Jeremia 30 tot 31 aan die orde, hoofstukke wat ook die werkwoorde van Jeremia 1:10 opneem en verder ontwikkel.

JEREMIA 30–31 “Bou”, “breek” en die verwante werkwoorde kom voor in Jeremia 31:27–28: *“Daar kom ’n tyd, sê die Here, dat Ek Israel en Juda weer sal vol maak met mense en diere. Ek was gretig om hulle uit te ruk en af te breek, om hulle plat te slaan en te vernietig, om rampe oor hulle te bring. Ek sal net so gretig wees om hulle op te bou en hulle te plant, sê die Here.”* Dieselfde werkwoorde kom ook in Jeremia 31:38 voor: *“Daar kom ’n tyd, sê die Here, dat hierdie stad vir my herbou sal word ...”* en in Jeremia 31:40b: *“Dit sal nooit weer uitgeruk of platgeslaan word nie.”*

Die terminologie van Jeremia 1:10 word weer opgeneem: die negatiewe werkwoorde, waarvan “afbreek” (*hāras*) een is en die positiewe werkwoorde, waarvan “bou” (*bānâ*) een is.

Die aangehaalde verse maak deel uit van die literêre eenheid Jeremia 30–31. Hierdie twee hoofstukke was waarskynlik ’n ouer, afsonderlike eenheid, voordat versamelaars dit in die finale boek Jeremia ingewerk het (Deist 1989:853). Die twee hoofstukke is bekend as “Die klein troosboekie” (Wessels 1995:26), vir ’n voor-die-hand-liggende rede. Allen (2008:330) se opskrif vir hierdie twee hoofstukke is “Covenant-centered hope.” Die tema is die nuwe begin wat Jahwe tydens die ballingskap maak met beide Israel en Juda. Die tema word al in Jeremia 30:3 gestel: *“Daar kom ’n tyd, sê die Here, dat Ek die lot van my volk Israel en Juda sal verander en hulle sal terugbring om die land te besit wat Ek aan hulle voorvaders gegee het ...”* Die Troosboekie is uitgesproke oor die Here se oordeel: *“Ek het jou wreed gestraf”* (Jer 30: 14b), maar die klem is op die nuwe begin, op lofsange en feesliedere wat gehoor sal word uit die herboude stad en paleis (Jer 30:18–19). “Indeed, the whole terminology centers round the themes of judgement and renewal after judgement” (Thompson 1980:578). Inhoudelik handel die hele Troosboekie oor “afbreek” en “bou”. Jeremia het vir sy bediening vier negatiewe opdragte en slegs twee positiewe opdragte ontvang (Jer 1:10) en was by tye moedeloos was oor die hoeveelheid oordeel wat hy moes aankondig. Hierdie twee hoofstukke is egter ’n uitsondering op daardie reël. Hier is meer heil as onheil. “In the first composition Yahweh’s past punishment of the covenant people is matched three times over with the sure consequences of future restoration (Allen 2008:333).

Die “bou-afbreek”- en “uitruk-plant”-terminologie word in beide die letterlike sin (“*jy sal weer wingerde plant*” – Jer 31:5) as die oordragtelike sin (“*Hulle sal floreer soos ’n tuin*” – Jer 31:12b) gebruik.

3.2.3.2(g) Getallegroei.

Getallegroei is nie die doel nie, maar die spontane uitvloeisel van God en sy medewerkers se bou-aktiwiteit. Hier in die Troosboekie lees ons: “*Ek sal my volk baie maak, hulle sal nie minder word nie*”(Jer 30:19) en “*Daar kom ’n tyd, sê die Here, dat Ek Israel en Juda weer sal vol maak met mense en diere*” (Jer 31:27). Die motief van vermeerdering en getallegroei blyk veral uit die noue verwantskap van die “bou”-metafoor met die “saai”- of “plant”- en “groei”-metafore in Jeremia. Saad word gesaai met een motief: dat daar vrug sal wees en die saad sal vermeerder. Die “bou”-metafoor roep ook dadelik die assosiasie van vordering op. Waar daar aktief gebou word, is daar vandag meer stene in die gebou ingemessel as wat daar gister was.

Omdat die resultate in ’n gemeentebouopgawe altyd van God afhanklik is, sal dit dwaas wees om getallegroei vir die gemeente as die doel voor te hou. Tog is getalle nie onbelangrik nie. Waar daar kwaliteit bouwerk gedoen word, bly die kwantiteit in terme van getallewinst vir die koninkryk nie uit nie. Dit is empiries vasgestel as ’n universele wetmatigheid – waar gemeentes klem lê op die hele spektrum van agt kwaliteitseienskappe en goed vaar met die vestiging van al agt eienskappe, bly getallegroei nie uit nie. Daar is sover nog nie ’n uitsondering gevind op die reël dat gemeentes wat in agt kritiese areas hoë kwaliteit bediening handhaaf, getallegewys groei nie (Schwartz 2005:25–27). Die koninkryk kan immers vergelyk word met ’n saailand waar daar gesaai word met die oog op dertig-, sestig- en honderdvoudige vermeerdering (Mark 4:1–20, 26–29).

Die “bou”-metafoor word in Jeremia 31 in verband gebring met die gedagte van vermeerdering van mense en diere. Die Here sal Israel en Juda wat deurgeloop het in oorlog en wie se getalle uitgedun is, getallegewys bou. Die 1953-vertaling lees die Here sal “*die huis van Israel en die huis van Juda besaai met die saad van mense en diere*”(Jer 31:27), ’n variasie op die “plant” metafoor van 1:10 en ander gedeeltes. Die “bou”-metafoor hou verband met vermeerdering, getalle mense en diere wat aangroei.

Die betekenis van “bou” is soms semanties naby aan “kinders kry”, “meer word”, “getallegewys

'n nasie bou", byvoorbeeld Jeremia 31:4: *"Ek sal aan jou kinders gee, Israel"* en Jeremia 31:27–28 waar die Here se opbou-aktiwiteit in verband gebring word daarmee dat die aantal mense en diere in Israel en Juda sal vermeerder.

Gemeentebou sal 'n fout maak om op getalle te konsentreer. Maar dit is normaal vir 'n gesonde, missionêre gemeente om getallegewys te groei.

3.2.3.2(h) God verkies "bou" bo "afbreek".

God se doel is nie om te vernietig nie. Soms is dit wel onvermydelik, soos in die Troosboekie verduidelik word: *"Ek het jou wreed gestraf, want jou ongeregtigheid is groot, jou sondes baie"* (Jer 30:14), maar om af te breek veroorsaak ontsteltenis by die Here *"... en tog, elke keer as Ek hom bestraf, dink Ek met hartseer aan hom en is Ek ontstel oor hom, want Ek het hom baie lief, sê die Here"* (Jer 31:20). God se doel is om sy volk te bou en te plant, te vestig en te laat floreer (Jer 30:3, 18–22; 31:12–14). Daar is vir gemeentes sekuriteit in hierdie wete. Die vertrekpunt in die vertolking van die bou-afbreek begrippepaar is optimisties, want God se genade is groter as sy toorn (vgl ook Eks 20:5–6; Hos 11:8–9). Dit ontstel God nooit om sy volk te "bou" nie. Dit ontstel Hom konsekwent om hulle "af te breek".

Jeremia 31:28–40 stel dit ook duidelik dat God "bou" verkies bo "breek": *"Ek was gretig om hulle uit te ruk en af te breek, om hulle plat te slaan en te vernietig, om rampe oor hulle te bring. Ek sal net so gretig wees om hulle op te bou en hulle te plant, sê die Here."* (vs 28). Hierdie vers kom voor direk voorafgaande aan Jeremia se beroemde nuwe verbondperikoop, Jeremia 31:31–34 en die perikoop oor die onvernietigbare band tussen Jahwe en sy volk, Jeremia 31:35–40. In die lig van die nuwe verbond wat Jahwe in die vooruitsig stel (Jer 31:31) ten spyte daarvan dat Juda die vorige verbond verbreek het in weerwil van God se trou (Jer 31: 32b), maak dit sin om te beweer Jahwe se begeerte om "op te bou", is sterker as sy begeerte om "af te breek". Hy begin voor met 'n onverdienstelike volk en Hy is gretig om dit te doen.

Die basis van die nuwe verbond is die feit dat God ingryp: dat Hy Israel en Juda se lot verander; hulle "bou" en "plant". Jeremia 31:31 spel hierdie goeie nuus uit: *"Daar kom 'n tyd, sê die Here, dat Ek met Israel en Juda 'n nuwe verbond sal sluit"*. Die Troosboekie haal God se woorde aan en

die Here is die aktant van byna al die werkwoorde. Die herstel kom van Hom; Hy skep iets nuuts vir sy verbondsvolk.

Tog word die verantwoordelikheid van *individue* om op God te reageer, ook beklemtoon. Dit is 'n ontwikkeling op die Abrahamverbond, waar een individu sy hele familie en nageslag verteenwoordig het. Die ou reël was dat God die sondes van die vaders aan die kinders kan besoek, die nuwe reël is dat elkeen self die verantwoordelikheid vir sy eie sonde sal dra (Deist 1989:856). Die individu wat groen druiwe eet, se eie tande sal stomp word, niemand anders s'n nie (Jer 31:29–30). God begenadig individue deur op 'n intiem persoonlike manier met hulle te werk: “*Ek sal my woord op hulle harte skryf en dit in hulle gedagte vaslê. Ek sal hulle God wees en hulle sal my volk wees*”(Jer 31:33). Die klem op 'n persoonlike verhouding wat God inisieer en 'n persoonlike, verhoudingsmatige respons word deur Jesus opgeneem en ontwikkel in die bergrede, waar Hy alle klem lê op die verinnerlikte wet, teenoor uiterlike pligpleging (Matt 6:17–7:28).

Die koms van die nuwe verbond wat die response van individue beklemtoon, beteken egter nie dat God nie meer kollektief met die volk of gemeente handel nie. God vereis **beide** kollektiewe en persoonlike reaksie. Gemeentebou slaag wanneer sowel die gemeente as die individu in geloof en gehoorsaamheid reageer op God se heilswerk.

Dit is die einde van die notas oor 'n seleksie van tekste uit Jeremia. In die volgende paragrawe verskuif die kollig na die Nuwe Testament en ek gaan voort met eksegetiese notas aan die hand van die twee Korintiërbriewe, voordat die hoofstuk afgesluit word met 'n werksdefinisie van gemeentebou.

3.2.3.3 DIE “BOU”-METAFOOR IN DIE BRIEWE AAN DIE KORINTIËRS

Die Ou Testament se gedagtes en teologie word verder ontwikkel in die Nuwe Testament. Die meeste Nuwe Testamentiese outeurs gebruik die “bou”-metafoor: “Hierdie tradisionele beeldspraak word in die Nuwe Testament veelvuldig aangetref” (Roberts 1983:72). Die bekendste vers in die sinoptiese Evangelies is sekerlik Matteus 16:18 waar Jesus sê: “*Jy is Petrus, en op hierdie rots sal Ek my kerk bou, en die magte van die doderyk sal dit nie oorweldig nie*”, nadat Petrus namens die dissipelkring bely het dat Jesus die Christus, die Seun van die lewende God is. Lukas gebruik die bou-gedagte herhaaldelik (Hand 9:31; 15:16; 20:32), so ook die Hebreërskrywer (Heb

3:4; 11:16), Petrus (1 Pet 2:5) en Paulus (1 Kor 3:9–23, 2 Kor 13:10, Ef 2:20–22, 4:12–16, Kol 2:7). Ek maak weer eens net oor enkele kerntekste ’n paar eksegetiese aantekeninge. Vir meer volledige eksegetiese notas en die Nuwe Testamentiese fundering van gemeentebou, sien Hendriks 1992; Nel 1994.

Ek het gekies om aantekeninge te maak slegs oor Paulus se briewe aan die Korintiërs. Daar is ’n paar redes vir die keuse: Eerstens is die teologie aangaande die bou-metafoor goed ontwikkel in die Korintiërbriewe, tweedens is 1 Korintiërs 3 ’n hoofstuk wat die bouwerk redelik uitvoerig uiteensit en derdens is daar twee briewe wat aan dieselfde ontvangers gestuur is met ’n tydsvloerloop tussen-in. Dit beteken die gemeente se situasie is effens verskillend in die twee briewe, maar die latere brief kan die eerste brief se inhoud veronderstel.

In 1 Korintiërs 3 word die “bou”-metafoor, net soos in Jeremia, gebruik in samehang met die gedagte van “plant”. Hier is die gedagte van “plant” verder ontwikkel in ’n saamgestelde “saailand-plant-natgooi-groei”-metafoor. *“Ek het geplant, Apollos het natgegooi, maar dit is God wat laat groei het. Dit gaan dus nie om die een wat plant of die een wat natgooi nie, maar om God wat laat groei. Die een wat plant en die een wat natgooi, staan op gelyke voet: God sal elkeen beloon volgens sy werk. Ons is medewerkers in diens van God, en julle is die saailand van God”* (1 Kor 3:6–9a). Die gemeente is die saailand, Paulus het geplant, Apollos het natgegooi en God laat groei. Direk na hierdie verse kom die saamgestelde “bou-bouers-gebou”-metafoor aan die orde. *“Julle is ook die gebou van God. Volgens die genade wat God my gegee het, het ek soos ’n goeie bouer die fondament gelê en ’n ander bou daarop ...”* (1 Kor 3:9b–10a). Die kombinasie van die twee metafore (bou en plant) is algemeen gebruik in die Ou Testament, in die Judaïsme, Hellenisme en Gnostiek. Albei die metafore het hulle herkoms in die alledaagse lewe. *“In the living conditions of that day, house-building and planting were the two constitutive labors”* (Conzelmann 1975:75). Daar is ook ’n derde metafoor wat bykom in dieselfde hoofstuk, wat ook lig werp op die bougedagte naamlik die gemeente as “tempel van God”. *Weet julle nie dat julle die tempel van God is en dat die Gees van God in julle woon nie? As iemand die tempel van God beskadig, sal God hom straf, want die tempel van God is heilig, en die tempel is julle”* (1 Kor 3:16–17).

3.2.3.3(a) Verdeeldheid is altyd kontraproduktief.

Die konteks waarin die bou-metafoor hier voorkom, is die situasie van verdeeldheid in die Korintiese gemeente. Paulus het van Chloë se mense berig ontvang dat daar onenigheid in die gemeente was (1 Kor 1:11). 1 Korintiërs 1:10–4:21 is die eerste hoofdeel van die brief en die hele gedeelte handel oor *verdeeldheid en partykappe* in die gemeente (Conzelmann 1975:30, Groenewald sa:24, Postma 1989:218).

Minstens vier groepe het rondom vier leiersfigure gevorm: Paulus, Apollos, Sefas en Christus (1 Kor 1:12). Dit was 'n ongesonde situasie wat die eensgesindheid in die gemeente bedreig het: “*Ek doen 'n beroep op julle almal, broers, in die Naam van ons Here Jesus Christus, om eensgesind te wees. Daar moet geen verdeeldheid onder julle wees nie. Julle moet een wees ...*” (1 Kor 1:10). Ten spyte daarvan dat die boodskap van Christus goed gevestig was en die genadegawes in die gemeente teenwoordig en aktief was (1 Kor 1:7–8), was die gemeente droewig onvolwasse, kindertjies in die geloof wat met melk gevoed moes word (1 Kor 3:1–2). Die gemeente was nie besig om te groei na volwassenheid en Christusgelykvormigheid (Ef 4:13), wat die doel van gemeentebou is nie. “*... ek moes praat soos met wêreldse mense, soos met kindertjies in die geloof in Christus*” (1 Kor 3:1). Paulus bestraf die gemeente vyf keer dat hulle hul soos wêreldse mense gedra deur leiers teen mekaar af te speel, onder mekaar te twis en oor en weer jaloers op mekaar te wees (1 Kor 3:1–4). In daardie konteks gebruik Paulus die “bou”-metafoor om die wese en die eenheid van die kerk, die posisie van lidmate ten opsigte van mekaar en die relatiewe rol van die leermeesters (van wie hy self een was) uit te klaar.

Twee waarhede staan langs mekaar. Een: Christus alleen is die Hoof van die kerk. Twee: Dit behaag die Here om mense as leiers te gebruik. Leiers in die kerk mag nooit probeer baasspeel of hulle mag misbruik nie. Hulle moet die ander se dienaar wees – selfs hulle slaaf. (vgl Mat 20:25–27). “Omdat Christus egter sy gemeente deur sy Gees, Woord en *deur die diens van mense* regeer, is hierdie waarheid uiteraard sensitief en in die praktyk van 'n gemeente, wat uit gebroke mense bestaan, ook baie kwesbaar. Hoe problematies ook al – in gemeentebou moet hieroor gewaak word, moet hiervoor geywer word en moet hierdie waarheid onvervalsde gehandhaaf word: Christus Jesus, die Here is die enigste Hoof van die gemeente” (Nel 1994: 51). Diensleiers se enigste gesag is afgeleide gesag of “Woordgesag” (Nel 1994:51). Daar is nie plek vir magstryde nie.

Moderne gemeentes wat in verdeeldheid lewe en waar daar spanning is tussen leiers, moet deeglik kennis neem: verdeeldheid en partyskappe breek 'n gemeente vinniger af as wat enige gemeentebouopgong kan opbou. 'n Vraag oor die situasie van verdeeldheid in Korinte is of dit 'n leierskapsonde of 'n gemeentesonde was. Met ander woorde, was Paulus en Apollos haaks met mekaar? Het hulle as leiers groepe rondom hulle persone versamel en die gemeente sodoende in kampe gejaag of is dit die gemeente wat hulle teen mekaar afspeel? Sefas word by die twis betrek, maar hy was sover ons weet nooit eers naby Korinte nie. Verdeeldheid in 'n gemeente is gewoonlik 'n moeilike, sistemiese probleem met baie kante aan die saak. Gemeentebou kan nie vorder in 'n omgewing van verdeeldheid en spanning nie. Daar is immers net een gebou en net een fondament (1 Kor 3:9, 11).

Strategies sal die probleme rondom verdeeldheid eerste opgelos moet word. Eers daarna kan aandag gegee word aan al die ander aspekte van gemeentebou.

3.2.3.3(b) Christus is die norm: die een fondament en die een hoeksteen.

1 Korintiërs 3:11 lees: “... *niemand kan 'n ander fondament lê as wat reeds gelê is nie. Die fondament is Jesus Christus.*” Christus is nie maar net nog 'n leier naas Paulus, Apollos en Sefas nie (vgl 1 Kor 1:12). Hy behoort nie aan enige groep, sodat hulle met hulle Leier kan spog by die ander nie. Enige ander leer wat nie die basis van die verkondigde Christus aanvaar nie, is onaanvaarbaar. “The Greek text has the sense of ‘alongside’ that which is laid, i.e. there is no way to begin again” (Ruef 1977:25). Die basis van die gemeente se identiteit en funksie is gelê toe Christus verkondig is. Hy is die enigste en onherhaalbare fondament van die hele gebou.

Slegs hulle wat Jesus Christus as Redder en Here aangeneem het, is deel van die gebou van God. Daar is geen ander manier om deel van die gebou te word as om op die fondament te rus nie. Jesus is die enigste, unieke Seun van God en lank verwagte Messias (vgl Joh 3:16–21, Hand 4:12). Die waarheid rondom sy Persoon en die verlossing wat Hy bring, is die fondament. “The foundation is an understandable and widely used metaphor for the rudiments of doctrine” (Conzelmann 1975: 75). Mense wat nie bereid is om in Jesus te glo en Hom te volg op Sy voorwaardes nie, kan nie sy dissipels wees nie. Hulle wil Hom vervang en hulle eie fondament lê.

Jesus behoort nie aan 'n sekere deel van die gemeente nie; die hele gemeente behoort aan Hom! Die fondament is daar vir die hele gebou. Al die bouwerk vind plaas op die een fondament en daarom sê Paulus almal wat verder bou, moet mooi kyk hoe hulle bou. Die hele gebou rus daarop en elke deel van die struktuur het 'n verband met die fondament. Al die strydende groepe, wat in sonde binne die een gemeente bestaan, staan op één fondament. Verdeeldheid in die gemeente is teologies onhoudbaar in die lig van die een gemeenskaplike fondament.

Paulus gebruik die “gebou”-metafoor effens anders in Efesiërs 2:20 “Julle is 'n gebou wat opgerig is op die fondament van die apostels en die profete, 'n gebou waarvan Christus Jesus self die **hoeksteen** is.” Die gemeente is steeds die gebou, maar hier is Christus die hoeksteen en nie die fondament nie. Dit twee variasies is in twee verskillende kontekste aan twee verskillende gemeentes gekommunikeer en moet as aanvullend beskou word. Watter rol of funksie word in die Efesiërteks aan Christus toegeskryf?

'n Mens moet verstaan hoe 'n hoeksteen gebruik is in die antieke tyd toe bouers met gekapte klip gewerk het. Die hoeksteen was 'n groot, reghoekig gekapte klip wat eerste gelê is op die hoek van die gebou. Die hoeksteen moes presies haaks wees en presies waterpas geplaas word. Die hele bouery is gepeil en georiënteer op die hoeksteen. Al die gebou se mure het die lyne van die hoeksteen gevolg en daarom moes die beginpunt presies haaks wees. 'n Klein foutjie van sê 1° op die hoeksteen het 'n groot fout op lang mure geword. Die mure is ook vertikaal op die hoeksteen gepeil. “As sodanig was dit die integrasiepunt van die gebou: Op die hoeksteen rus die fondament en die mure en op die hoeksteen kom die mure byeen” (Roberts 1983:73).

Deur kruis, opstanding en hemelvaart heen, het Jesus die Hoeksteen van die kerk geword. Die gemeente as die gebou van God peil (wat leer EN lewe betref) op die Hoeksteen in die proses van groei na Christusgelykvormigheid toe. Elke sondaar wat sonder goeie werke, uit genade alleen (dus krom en skeef in terme van die boubeeld), gered is, het 'n hoë ideaal: elke gelowige en elke gemeente het die verantwoordelikheid dat Christus in hom/haar/hulle gestalte moet kry (Gal 4:19), want Hy is die hoeksteen en die enigste norm vir Christenwees. Die ideaal vir die kerk is om kollektief “*volmaak en volwasse soos Christus*” te wees (Ef 4:13). Dan verrys die gebou as 'n sieraad – in al die rigtings mooi haaks (“square, level, straight”) en in lyn met die Hoeksteen.

Oor wat dit presies in die praktyk beteken om op die Fondament te bou en op die Hoeksteen te peil, moet elke gemeente kontekstueel rekenskap gee. Wie Christus vir ons is en hoe dit ons as gemeente se identiteit raak, is sinvolle gemeentebouvae.

3.2.3.3(c) Die gemeente is die gebou van God en elke lidmaat tel.

“Julle is ook die gebou van God” (1 Kor 3:9b). Al die lidmate maak saam-saam die gebou uit. Elke lidmaat tel. Almal is lewende stene wat saam ingemessel is in ’n geestelike huis (1 Pet 2:5). ’n Gebou is iets totaal anders as ’n hoop stene en ander boumateriaal. Die metafoor maak duidelik dat daar reeds baie werk in die gemeente ingesit is om los stene saam te bou tot ’n gebou. In ’n gebou is stene in ’n bepaalde verhouding tot mekaar in die mure ingemessel. Nie ’n enkele lidmaat kan uitgesluit word nie. Ook het geen lidmaat ’n keuse of hy/sy deel van die gebou wil wees nie. Dis deel van die pakket van Christenwees. As net een steen makeer, is daar ’n gat in die muur. Dit is imperatief dat elke lidmaat sy/haar plek sal volstaan. Verskillende bouers het ’n gemeente opgebou op die Fondament. Soos stene en kosyne en balke in ’n gebou aan mekaar verbind is en saam een gebou vorm, is die verskillende lidmate en groepe saam een gemeente. Almal het mekaar nodig en is vasgemessel tussen ander stene. Lidmate in ’n gemeente is aan mekaar gegee en is onlosmaaklik aan mekaar verbonde. Elke lidmaat tel en as net een steen afwesig is, is dit sigbaar tot nadeel van die hele gebou.

Wanneer die gebou verrys, word die presiese ligging en dimensies van die fondament van ver af duidelik. Op daardie manier wys die gebou van God die wêreld op Christus, die Fondament. Die gemeente is ’n andersoortige en eiesoortige gemeenskap. Die Fondament en die Eienaar bepaal alles in verband met die gebou.

3.2.3.3(d) God die Vader is die oorsprong en eienaar van die gebou.

God is die Eienaar, want die gemeente is die gebou *van God*. God het in sy ewige raad besluit om uit die ganse menslike geslag vir Hom ’n eiendomsvolk te versamel – diegene wat Hy in Christus uitverkies het. Toe die tyd ryp was, het Hy sy Seun gestuur en deur Hom mense afgesonder om aan Hom te behoort (Nederlandse Geloofsbelydenis art 16–21). Die bestaan van die kerk; die vereniging met Jesus Christus is aan Hom te danke: *“Aan God is dit te danke dat julle met Christus Jesus verenig is”* (1 Kor 1:30). Hy het elkeen afgesonder en geroep om aan Hom te behoort (1 Kor

1:2). Dit sluit enige menslike roem en grootdoenerigheid uit. Dit sluit ook elke vorm van besitlikheid uit (“*my gemeente ...*”). Dit is onvanpas in ’n gemeente om te spog met ’n gawe of ’n leiersfiguur. Dié wat wil roem, moet dus wegkyk van mense en in die Here, hulle Eienaar, roem (1 Kor 1:31). Hier lê die hoogste doel van gemeentebou naamlik die ver-Heer-liking van die Vader, Seun en Gees (Nel 1994:27). Dit is terselfdertyd ook ’n gemeente se trots om so ’n Eienaar te hê!

3.2.3.3(e) Bouers wat voortbou op die fondament, is **dienaars** wat hulle opdragte van die eienaar kry.

Elke lidmaat se bydrae , waarvoor hy toegerus is met sy gawe (1 Kor 12:1–11), is bouwerk aan die gebou van God. Dit relativeer die rol van die predikers tot ’n mate. Hulle is “*maar net dienaars*” (1 Kor 3:5). Hulle hoort nie op trone in lidmate se gedagtes nie, selfs nie die stigter van die gemeente, in hierdie geval Paulus nie. Die leermeesters, predikers staan almal “*in diens van God*” (1 Kor 3:9) en op gelyke voet met mekaar (1 Kor 3:8). Elkeen se bydrae is anders, maar nie noodwendig beter of slegter as die ander s’n nie. Almal is nodig (vgl 1 Kor 12:5–11). Daar is geen hiërargie in die gemeente nie (vgl Nel 1994:53). Almal is dienaars.

Dieselfde gedagte word baie sterk ondersteun deur die plant-metafoor: Paulus plant en Apollos gooi nat. Hulle het verskillende funksies in belang van dieselfde gemeente. Die gemeente mag nie leiers teen mekaar afspeel nie. Dit is vleeslike dwaasheid. Paulus en Apollos is nie in kompetisie met mekaar nie, hulle streef dieselfde doel na. “Hulle is een in hulle arbeid vir die Here” (Groenewald sa:50). Hulle is ook nie daar om oor die gemeente te heers nie, maar om te dien. “*Wat is Apollos dan? Wat is Paulus? Hulle is maar net dienaars deur wie julle tot geloof gekom het*” (1 Kor 3:5a, vgl ook 2 Kor 4:5). Die NG Kerk ly in ’n mate nog onder die nalatenskap van die vorige eeu, toe predikante op trone gestel is en alles in die gemeente van hulle afgehang het (vgl Niemandt 207:153). Die predikant is nooit die gemeente se huurling wat namens hulle praat en namens hulle mondig is nie (vgl Nel 1994:55). Dit is onvanpas waar Christus alleen die absolute norm is. Elkeen moet in verantwoordelikheid teenoor God en teenoor die gemeente sy deel doen vir die verdere bouwerk aan die gebou van God, met die gesindheid van ’n dienaar.

Leermeesters soos Paulus en Apollos het nie op eie inisiatief opgetree nie. Hulle opdrag het van God gekom “*elkeen doen die werk soos die Here dit vir hom gegee het*” (1 Kor 3:5b). Paulus was

die grondlegger van die gemeente. Hy het soos 'n goeie (letterlik: “wyse”) bouer die fondament gelê. Die wysheid van 'n bouer lê daarin dat hy die wense en voorskrifte van die opdraggewer en eienaar noukeurig uitvoer (Groenewald sa:51). Sy bevoegdheid om gemeentes te stig en die fondament te lê, hang saam met sy apostelskap wat hy op buitengewone wyse van God ontvang het. 2 Korintiërs 10:8 *“Al het ek my miskien 'n bietjie te veel beroem op daardie bevoegdheide wat die Here my gegee het, sal ek nie beskaamd daarvan afkom nie.”* Paulus was bewus van Godgegewe gesag, maar ook versigtig om dit nie te misbruik nie, daarom skryf hy aan die einde van die tweede Korintiërbrief: *“... wanneer ek kom, wil ek nie met die gesag wat die Here aan my gegee het, streng teen julle optree nie”* (2 Kor 13:10).

Hierdie beginsel geld nie net Paulus nie: elke Christen staan direk onder God se opdrag, roeping en voorskrifte. Elke Christen word deur die Gees bemagtig vir diens (vgl Burger 1991:27).

3.2.3.3(f) “Afbreek” is altyd 'n moontlikheid.

In Paulus se denke is die “afbreek”-moontlikheid altyd daar, maar dit is nie die doel nie. Anders as by Jeremia, waar “afbreek” die prominente tema was, verstaan Paulus sy roeping om op te bou: 2 Korintiërs 10:8b *“Die Here het aan ons die bevoegdheid gegee om julle op te bou, nie om julle af te breek nie.”* Die voorkeur vir opbou bo afbreek kom ook in 2 Korintiërs 13:10 voor: *“... Met dié gesag moet ek opbou, nie afbreek nie.”* Maar hierdie feit mag geen gemeente verlei om te dink God is verleë oor hulle, hulle is onaantasbaar en mag nooit afgebreek word nie (vgl eerste en vyfde gemeentebouerspektiewe).

3.2.3.3(g) Bouwerk moet van kwaliteit getuig.

Die gelowiges is saam die gebou van God (1 Kor 3:9), maar tegelyk ook almal bouers aan die gebou. “Hulle gesprekke, gedrag en optrede teenoor mense word deur God as hulle *bouwerk* aan sy gebou gesien” (Van der Watt 1988:37). Elke lidmaat se leer en lewe is boumateriaal. “Ons woorde (leer) en optrede (lewe), hetsy goed (goud, silwer) of sleg (gras, strooi), is die materiaal waarmee ons bou” (Van der Watt 1988:38). Paulus het soos 'n vaardige bouer die fondament gelê (1 Kor 3:10). Verskillende ander mense bou voort op die fondament, Jesus Christus (1 Kor 3:11b). Die Korintiese partyskappe is minderwaardige boumateriaal wat deur diegene wat onenigheid saai, in

'n muur ingebou word. Optrede of leer wat nie ooreenstem met die eise van die evangelie nie, verswak die struktuur van die gebou.

Alle bouwerk, gedoen deur alle lidmate van die gemeente, moet die Eienaar en die Fondament waardig wees. “*Maar hy moet mooi kyk hoe hy verder bou*” (1 Kor 3:10b). Dit maak baie saak *hoe* iemand voortbou op die onherhaalbare fondament. Party se bouwerk (destyds en nou) getuig van kwaliteit: dit word vergelyk met goud, silwer en edelstene. Dit is leiers en lidmate wat hulle allerbeste gee vir die opbou van die gemeente. Hulle dienswerk sal die toets van vuur deurstaan. Hierdie is 'n verwysing na die dag van Christus se wederkoms (Groenewald sa:53; Ruff 1977:25). Bouers wie se bouwerk die vuurproef deurstaan, sal beloon word deur die Eienaar wat die bouinstryksies gegee het. Ander bou wel (destyds en nou), maar sonder om hulle beste te gee en sonder om die diepste waardes en prioriteite van die koninkryk in ag te neem. Hulle bouwerk word vergelyk met gras en strooi. Dit sal deur vuur vergaan en in die ewigheid tot niks kom nie. Dat hul werk verbrand, is 'n beskaming en bestraffing. Tog sal hulleself gered word. “The loss of faith means the loss of salvation. On the other hand, unsatisfactory works performed by the Christian *as a Christian* do not cause his damnation. This is the reverse side of the fact that works do not bring about salvation. But we remain responsible for our works before God” (Conzelmann 1975:77).

Dit is die taak van die praktiese teologie om die gehalte van die bouwerk in die praktyk te beoordeel met behulp van die beste beskikbare meetinstrumente. Die gevaar, in tye van snelle veranderinge oor 'n breë front, is dat die bouers aan die gebou van God nog werk soos hulle 'n tyd gelede, in ander omstandighede, geleer het, terwyl die vereistes vir kwaliteit bouwerk verander het. Maar hulle het dit nooit agtergekom nie, dalk juis omdat hulle so besig is om te bou dat hulle nie soms opkyk en rondkyk ter wille van perspektief nie. Die norm (aan die menslike kant) vir 'n goeie erediens is vandag, as gevolg van kontekstuele faktore, beslis anders as 40 jaar gelede. As praktiese teologie met oortuigende en betroubare inligting na vore kom, wat daarop dui dat gelowiges besig is om met gras en strooi te bou, terwyl hulle dink hulle bou met goud en silwer, is daar dalk nog geleentheid om dit reg te stel tot heil van die kerk en tot eer van God.

3.2.3.3(h) Niemand moet op mense roem nie.

In die semanties verwante “saailand-plant”-metafoor (1 Kor 3:6–9a) kan mense allerlei bydraes

lewer (soos ploeg, plant en natgooi), maar God alleen laat groei. In die “bou”-metafoer is God die Vader die Eienaar en opdraggewer; Jesus Christus is kragtens die kruisiging en opstanding die fondament van die gebou. Menslike roem is uitgesluit: *“Daarom moet niemand op mense roem nie”* (1 Kor 3:21), selfs vir diegene wat harder gewerk het as al die ander: *“Is Paulus miskien vir julle gekruisig of is julle in die naam van Paulus gedoop”* (1 Kor 1:13)? Gemeentebou is nie mensgerig of prestasiegerig nie. Gemeentedoelwitte wat na menslike prestasies mik, moet met agterdog bejeën word (vgl Nel 1994:187).

3.2.3.3(i) Die teenwoordigheid van gawes waarborg nie ’n gesonde, opgeboude gemeente nie.

Dit was ’n siekte in Korinte dat lidmate behep was met sekere geestesgawes en gedink het indien hulle ’n besondere werking van die Gees gehad het, dit hulle so belangrik maak dat hulle die ander nie meer nodig het nie (1 Kor 12:21). Dit blyk uit die inleidende verse dat dit hulle nie aan ’n enkele genadegawe ontbreek het nie (1 Kor 1:7), maar tog was hulle wêreldsgesind en geestelike babas. In gemeenteboudenke kan die fout maklik gemaak word om te redeneer dat, omdat God sy gemeente bou deur die dienswerk van lidmate wat hulle gawes gebruik, ’n gemeente waar die gawes funksioneer, opgebou en volwasse sal wees. Dit is duidelik nie die geval nie. Die genadegawes is nie outomatiese aanduidings van geestelike welsyn nie; soms lei dit tot die teenoorgestelde: hoogmoed en skeuring. Paulus vermaan die “belangrike” lidmate met die “groot” leiers: *“Wat maak jou so belangrik? En wat besit jy wat jy nie ontvang het nie* (1 Kor 4:7)? Vir ’n gemeente om gesond te wees, is funksionering van die gawes belangrik. Maar die allerbeste en die allerbelangrikste is die liefde, waarsonder die gawes niks baat nie en waarsonder die gelowige en die gemeente onvolwasse kinders in die geloof bly (1 Kor 13).

GEVOLGTREKKING

Met bostaande paragrawe in gedagte, kan die volgende gevolgtrekking met veiligheid gemaak word: die bou-metafoer is belangrik in beide Jeremia in die Ou Testament en die Korintiërbriewe in die Nuwe Testament. Dit is boonop ryk aan betekenissskakerings. Gemeentebou is ’n sterk Bybelse tema en sowel die akademiese studieveld as die gemeentelike werksaamheid kan uit die eksegetiese gedefinieer word.

3.2.3.4 GEMEENTEBOUPERSPEKTIEWE UIT ANDER SKRIFGEDEELTES

Die enkele perikope uit Jeremia en die twee briewe aan die Korintiërs bied wel ’n groot aantal perspektiewe op gemeentebou, maar daar is ander kerninsigte wat ook genoem, of duideliker uitgespel behoort te word:

1. Die Drie-enige God: die MESSIAS, die HEILIGE GEES en GOD DIE VADER is SUBJEK van die boumetafoor (Hendriks 1992:80–81).
2. Elke gemeentelid is medearbeider van God. God maak, in die opbou van sy gemeente, nie net van die predikant of die kerkraad gebruik nie, maar van ELKE GELOWIGE (1 Kor 12, Ef 4:12).
3. Gemeentebou vra na die regte LEIDING EN LEIERS (Hendriks 1992:82; Nel 1994: 49–83).
4. Die OBJEK van die bou-metafoor is aanvanklik mure, huise, tempel, maar later mense: konsoliderend die volk van Israel en die kerk van Jesus Christus, missionêr die inskakeling van heidene en die uitbreiding van die koninkryk van God (Roberts 1983:71–73, Nel 1986:6–13, Hendriks 1992:82–83).
5. Die opbou van die gemeente is die sekerste verweer teen DWAALLEER (Hendriks 1992: 84).
6. Daar is ’n ESKATOLOGIESE DIMENSIE, omdat die bouwerk in hierdie aardse bedeling nog altyd onvoltooid is. God, wat die ontwerper en bouer van die stad met vaste fundamente is, sal dit luisterryk voltooi by Christus se tweede koms (Hebr 11:10, 16, vgl ook 2 Tim 1:12, 1 Tes 5:23–24).
7. God bou sy gemeente as teken van sy Koninkryk, omdat Hy getrou is aan Homself en sy besluite, en tot eer van sy Naam (Nel 1986:9–10, Hendriks 1992:83).

Die uitdaging is om uit die massa eksegetiese inligting ’n sinvolle, moderne en werkbare werksdefinisie van gemeentebou te distilleer wat reg laat geskied aan al die verskillende perspektiewe.

3.2.4 GEMEENTEBOU: ’N WERKSDEFINISIE

Gemeentebou as reformatoriese bediening is dié deel van die praktiese teologie wat vra na die wese, bestaansdoel en die optimale, totale funksionering van die gemeente as teken van die komende

Koninkryk van God. Gemeentebou streef na balans tussen die versorgende en missionêre dimensies.

Aspekte van die werksdefinisie word vervolgens kortliks toegelig.

3.2.4.1 GEMEENTEBOU IS 'N REFORMATORIESE BEDIENING

Een van die bekende beginsels van die kerkhervorming, is dat 'n gereformeerde kerk gedurig reformeer. Die reformasie was nooit bedoel as 'n eenmalige proses wat vroeg in die sewentiende eeu voltooi is nie. 'n Gereformeerde kerk reformeer gedurig.

Liefdeloosheid en afvalligheid, skeuring, dwaling en eiebelang is gemeentesondes wat permanent die opbou van die gemeente bedreig. Aan die ander kant word gelowiges “*al meer verander om aan die beeld van Christus gelyk te word*” (2 Kor 3:18). Teologiese waarhede soos hierdie mag nie eensydig op individuele gelowiges van toepassing gemaak word nie. Dit is “gemeentewoorde” (Nel 1998:27). Die *gemeente* moet haar rug op sonde draai. Die *gemeente* moet vernuwe word na die beeld van Christus.

Soos individuele gelowiges die verantwoordelikheid het om te groei na geloofsvolwassenheid (Hebr 5:11–14), so het 'n groep gelowiges wat God saamgebou het in die gebou van God (2 Kor 3:9), ook die verantwoordelikheid om kollektief te groei tot volwassenheid. Gemeentebou is 'n onvoltooide stryd, omdat die gemeente uit sondaarlidmate bestaan en in 'n gebroke wêreld lewe. Soms verword 'n gemeente nie deur iets wat sy verkeerd doen nie, maar deur nalatigheid en passiwiteit. In die NG Kerk se huidige stel omstandighede na 1994, gebeur dit op plekke stil-stil dat alle energie en hulpbronne in 'n gemeente na binne aangewend word en dat “oorlewing” die gemeente se doel raak. Ek het in hoofstuk 1 reeds aangetoon dat daar 'n algemene tendens is dat gemeentes die missionêre dimensie van hulle bediening verwaarloos ten gunste van die versorgingsdimensie. Wanneer die klem in 'n gemeente geskuif het om eensydig op bewaring en instandhouding te fokus, is reformasie “gebiedend noodsaaklik” (Nel 1998:28). Versuim ten opsigte van sending, barmhartigheid en gemeenskapsbetrokkenheid is gemeentesondes wat algemeen voorkom. “Wanneer die gemeente nie sy roeping op aarde vervul nie, word die kerk vals en 'n valse kerk roep om reformasie” (Nel 1998:28).

Gemeentebou is ’n voortdurende, korporatiewe keuse om in navolging van Jesus die Christus anders as die wêreld te wees; om vreemdelinge en bywoners te wees wie se burgerskap elders is (1 Pet 1:17, 2:11–12); om in die Here se Naam uit te reik na die onmiddellike omgewing en na God se wêreld. Gemeentebou is in ooreenstemming met die kerkhervorming ’n voortdurende ywer vir kerkherstel. As reformatoriese bediening leef dit uit die Woord – sola scriptura! Dit begelei gemeentes om opnuut erns te maak met die Bybel se definisies van ’n gemeente. “Die gemeente as gedefinieerde subjek, so soos die Bybel na die gemeente verwys en die wese daarvan beskryf, moet herontdek word” (Nel 1998:28). Aan die hand van ’n eietydse, kontekstuele, prakties-teologiese ekklesiologie (waarvan die Algemene Sinode van die NG Kerk se beleidstuk “*Buitelyne van ’n gereformeerde, gemeentelike ekklesiologie*” 2002 ’n uitstekende voorbeeld is), word die gemeente begelei om te besin oor haar eie identiteit, wese en roeping. Die gemeente besef, soms met ’n groot skok, hoeveel hulle gemeentelike praktyk (die empiriese subjek) verskil van die Bybel (die gedefinieerde subjek). Die gemeente staan altyd onder die verpligting om verkeerdhede reg te stel, om te groei en te verander. “Gemeentebou het te doen met die beweging (reformasie) van die empiriese subjek in die rigting van die gedefinieerde subjek” (Nel 1998:28).

Gemeentebou as reformatoriese bediening, wil gemeentes begelei om God se roeping te gehoorsaam en in die praktyk meer te word wat hulle in Christus reeds is; om die godgegewe identiteit opnuut te ontdek en in die praktyk uit te leef. Die reformasie van die sestiende eeu het die kerk hervorm na eeue se leerdwaling, deur die kerk terug te bring na haar Bybelse wortels. Gemeentebou is ’n bediening wat in daardie gees en tradisie soek na gestaltes van kerkwees wat in hedendaagse kontekste die beste uitdrukking gee aan die kerk se identiteit en roeping. Die doel waarna gestreef word, is die optimale, totale funksionering van die gemeente, gemeet aan die waardes en prioriteite van die Koninkryk van God (vgl Burger 1991:20–22). Op daardie wyse lewer dit ’n bydrae tot die hoogste doel van die kerk, naamlik die verheerliking van God Drie-enig.

3.2.4.2 REFORMATORIESE EKKLESIOLOGIE

Beide voorstanders en kritici van die gemeenteboubeweging is dit eens dat ekklesiologiese besinning krities belangrik is vir gemeentebou (Erasmus 1995; Nel 1998). “Die hart van gemeentebou-teologie klop dus in sy kerkbegrip – sy nuwe dinamiese kerkbegrip en -verstaan” (Erasmus 1995:40).

'n Verantwoordelike prakties-teologiese ekklesiologie moet ontwikkel word uit die hele Skrif. Dit spreek vanself dat die ekklesiologie wat vir die NG Kerk bruikbaar is om gemeentes te help om in diepte insig in hulle wese en identiteit te kry, in ooreenstemming moet wees met die gereformeerde teologiese tradisie. Dit wat in die mode is, of wat elders werk, is nie noodwendig geskik nie. Gemeentelike ekklesiologie is grondige en eerlike teologiese besinning (Burger 1991:17). Teologie en belydenis informeer ekklesiologie (Nel 1998:30). Gemeentebou in die NG Kerk is al verwyd dat hy die Bybel eklekties gebruik en bloot die herder-kudde-model vervang met die liggaamsmodel as praktykteorie wat 'n gewenste bedieningsmodel moet laat realiseer. In so 'n proses word talke ander Bybelse metafore links laat lê. Sulke kritiek is soms geldig. Die Bybel bied nie een praktiese model aan vir die funksionering van die gemeente nie, maar tientalle metafore. Die probleme met die funksionering van die gemeente word dikwels eerstens uit die praktyk aangevoel en die praxis is in daardie sin die aanknopingspunt, maar van daar af is eerlike teologiese arbeid binne die dampkring van die eie, beproefde teologiese tradisie nodig om 'n ekklesiologiese fondament vir gemeentebouwerkzaamhede te lê. Ander teologiese dissiplines soos dogmatiek en die bibliologiese vakke het hier 'n belangrike bydrae. "Eers as die korrekte kerkmodel gekonseptualiseer is, kan met die opbouwerk begin word" (Erasmus 1995:45).

Aspekte van 'n gebalanseerde, gereformeerde ekklesiologie is onder andere God se genadeverbond met sondaars, die klem op die onderlinge verbondenheid van gelowiges in 'n gemeenskap, die Hoofskap van Christus oor sy kerk en die hele kosmos, die liefdesinisiatief van die Vader en die wederbarende, vernuwende werk van die Heilige Gees, die indikatief van die volle heil in Christus, sowel as die imperatief om voortdurend te bekeer en te vernuwe, die reformasie se *sola scriptura*, *sola gratia*, *sola fide*, *solus Christi* en *solus deo gloria*, die *missio dei*, die afwysing van perfeksionisme en die handhawing van die leer van die *corruptio totalis* van mens en gemeente, die geroepenheid van beide gelowige mens en gemeente, die algemene priesterskap van die gelowiges, ensovoorts. Alle gelowiges en gemeentes werk met 'n kerkbegrip, of dit nou bewustelik funksioneer en geartikuleer is of nie. Die Algemene Sinode (2002) se beleidstuk "*Grondlyne vir 'n gereformeerde, gemeentelike ekklesiologie*" is 'n weldeurdagte en amptelike beleidsdokument van die NG Kerk wat as basis dien vir hierdie studie se reformatoriese ekklesiologie.

3.2.4.3 GEMEENTEBOU IS 'N OMVATTENDE BEDIENING

Hierdie vakgebied poog om die geheelbeeld te sien van die totale gemeente (selfs kerkverband) se wese, bestaansdoel en funksionering (Nel 1994:11–13). Dit is 'n begeleidendende bediening wat deurlopend met die totale gemeente besig is in die lig van God se omvattende heilsplan. Al die interaksie binne die gemeente (persoonlike verhoudings, leierskap, bedienings, projekte, organisasie, ens) asook al die interaksie van die gemeente met al haar betekenisvolle sisteme is vir gemeentebou ter sake. Dit gaan om die integrering en koördinerende van al die gemeente se bedienings na binne en buite (Nel 1994:27). Dit gaan ook om al die plaaslike gemeente se interaksie en verbande in die konteks van die gemeenskap waar sy geplaas is.

Ek is geïnteresseerd in die groot tendense, die ekosistemiese verweefdheid, die geheelblik op NG Kerk-gemeentes se bediening in ons veranderende konteks en daarom is die studie spesifiek in gemeentebou.

3.2.4.4 GEMEENTEBOU IS 'N INTEGRERENDE BEDIENING

Die werksdefinisie formuleer dit só dat gemeentebou vra na die wese, bestaansdoel en die optimale, totale funksionering van die gemeente. Al die fasette van die bediening is in gemeentebou ter sake, asook al die sistemiese verbande waarin die gemeente staan, daarom stel die werksdefinisie dit so dat die vak vra na die totale funksionering van die gemeente. Al die fasette is egter nie op so 'n manier ter sake dat bedienings bymekaargetel word in 'n soort optelsom nie (Nel 1994:10), maar wel op so 'n wyse dat dit handel oor die optimale funksionering van die gemeente in konteks, in die lig van haar teologiese wese en bestaansdoel (SKG Noord-Tvl 1996:2). "... dit gaan in gemeentebou om die integrering en koördinerende van al hierdie bedieningsmodi" (Nel 1994:27; vergelyk ook Nel 1998:30–32). Die beoordeling van wat "optimale funksionering" is, is 'n teologies onderskeidende aktiwiteit (Hendriks 2001:13). Die teologiese norm vir die gemeente se funksionering is om God se betrokkenheid by die wêreld te vergestalt; om uitdrukking te gee aan die triomf van God se wil in hierdie wêreld deur die wêreld se bekering en verandering (Nel 1998:31). Die doeltreffendheid waarmee die gemeente aan haar bestaansdoel beantwoord, word beoordeel in die lig van empiriese data in die teorie-praxis spanningseenheid (Nel 1998:31).

Optimale, totale funksionering van 'n gemeente is altyd ter vervulling van die Goddelike roeping; altyd tegelyk konsoliderend en missionêr (SKG Noord-Tvl 1996:3).

3.2.4.5 GEMEENTEBOU IS 'N GEMEENTELIKE AKTIWITEIT

Die gemeente is die subjek van die bediening; nie net die predikant, of net die ampte nie (Nel 1994:13–14; Dingemans 1996(a):20–22). Dit beteken dat elke gelowige ook prinsipieel betrokke is by die bediening van gemeentebou, wat begin by besinning oor sy/haar eie bediening en die bediening van die gemeente. Elke nuwe mens in Christus is 'n gemeentebouer, iemand wat besin oor die wese, doel en funksionering van die gemeente. Elke predikant, leier en lidmaat is 'n hermeneut wat gedurig besig is om te vertolk. Die hele gemeente interpreteer die **Bybel**. Die hele gemeente interpreteer ook die **konteks** – bewustelik of onbewustelik (Burger 1991:16; Hendriks 2001:8–9). Almal wat deelneem aan die debat oor die kerk se identiteit en roeping vandag, is boodskappers wat heen en weer beweeg tussen die wêreld van die gemeente en die wêreld van die Bybelteks (Pieterse 2002:21). Leiers behoort die soort gesprekke aan te moedig, waar lidmate met mekaar praat oor hoe hulle die Bybel verstaan; hoe hulle as gemeente die beste bydrae kan lewer wat die meeste in ooreenstemming is met die kernwaarhede van die Woord. Wanneer die gemeente gereeld met mekaar in gesprek is hieroor, word individue se interpretasies getoets en geslyp. Mettertyd ontwikkel daar 'n gemeentelike konsensus oor die gemeente se roeping vir hulle bepaalde tyd en konteks.

3.2.4.6 DIE GEMEENTE IS 'N TEKEN VAN DIE KOMENDE KONINKRYK VAN GOD

Die kerk is nie gelyk aan die koninkryk nie. Die koninkryk van God is 'n omvattende begrip wat God se Koningskap oor die hele skepping uitdruk. Die kerk wys as teken (Nel 1994:23–24) heen na die koninkryk van God en is 'n voertuig of menslike middel vir die koms van die koninkryk van God (Burger 1991:20; Nel 1994:12). 'n Gemeente is op haar beste 'n teken wat, soos haar Heer, dikwels weerspreek word (Luk 2:34), maar wat deur woord en voorbeeld getuienis aflê van die hoop wat in haar leef. Die hele bestaan van die gemeente behoort vir die wêreld 'n deursigtige vertoonvenster te wees op die koninkryk van God (Nel 1994:11).

3.2.4.7 OPBOU EN UITBOU IN BALANS

Die navorsingsprobleem in hierdie studie het te doen met gemeentes wat eensydig fokus na binne (op die versorging van die gemeente) en daarom die missionêre dimensies afskeep. Dit is noodsaaklik dat die keuses ten grondslag van gemeentebouteorie, spesifiek op hierdie punt, baie presies moet wees. Gemeentebou hoort net so goed by die derde as by die tweede handelingsveld van die praktiese teologie (Heitink 1993:231–292). Heitink se derde handelingsveld handel oor die gemeente (en Christene buite ’n gemeente) se verhouding met die samelewing, met ander woorde die gemeente se kontekstuele betrokkenheid, die kommunikatiewe handelinge na buite. Dit is die aspekte wat baie NG Kerk-gemeentes tans as ’n “ekstra” beskou, iets wat nie tot die wese van die gemeente behoort nie en wat daarom weggelaat kan word as daar druk is op die geld en mannekrag. Maar in goeie gemeentebouteorie hoort hierdie twee aspekte langs mekaar: die intensiewe en ekstensiewe opbou, die bewaring en vermeerdering, die versorgende en missionêre aspekte hoort juis in balans met mekaar (Breytenbach & Pieterse 1992:110, Nel 1994:30–31).

Gemeentebou is nie ’n vakgebied wat fokus op ’n gespesialiseerde en afgebakende veld nie, maar is ’n werksaamheid wat oorkoepelend gemoeid is met die somtotaal van ’n gemeente se bestaan; wat moeilike en kritiese vrae vra oor die gemeente se gerigtheid, roeping en betrokkenheid. Gemeentebou streef na optimale funksionering van die gemeente as geheel. Dit gee aandag aan al die funksies van die gemeente na binne en al die funksies van die gemeente na buite. Hierdie vak moet ’n gesonde spanning handhaaf tussen opbou en uitreik, aandag na binne en na buite. “Vir my is missionêre gemeentes tegelyk konsoliderend en missionêr in hierdie wêreld” (Nel 2006:11). Die aspek van konsolidering hoort by Heitink se “*kerk en geloof*”, terwyl die missionêre aspek tuis hoort by “*godsdienst en samelewing*” (Heitink 1993:261–292).

Om saam te vat: gemeentebou is daardie deel van die praktiese teologie wat vra na die totale impak wat die gemeente maak op lidmate van die gemeente én die wêreld. Gemeentebou is oorkoepelend gemoeid met al die kerk se bedienings na binne en na buite.

3.2.4.8 GEMEENTES HET ’N ROEPING MET TWEE KOMPLEMENTÊRE KANTE

Kollektiewe roepingsbewustheid kenmerk gesonde gemeentes. Hulle leef nie vir hulleself nie, maar is bemiddelaars van die bediening van die versoening (2 Kor 5:18). Gesonde gemeentes is

nie narsisties na binne gekeer nie, maar verstaan hulself as instrumente van God wat besig moet wees met sý agenda. Die gemeente is “God se geskenk aan die wêreld wat Hy so liefhet dat Hy sy eie Seun gegee het ... Die gemeente is uit die wêreld vir die wêreld geskep en aan die wêreld teruggegee. God dink wêreld en kerk tegelyk” (Nel 2006:12–13). God se agenda sluit in ’n bemoeienis met die kerk (“na binne”) en ’n bemoeienis met die wêreld (“na buite”). Hierdie twee staan nie teenoor mekaar of in kompetisie met mekaar nie. Die een gerigtheid is nie ten koste van die ander nie. Intendeel: “In die opbou van die gemeente word die uitbou gestimuleer, en: in die uitbou van die gemeente word die opbou verseker” (Kellerman 1979: 17). Gesonde gemeentes is met God versoen én hulle bemiddel die versoening. Hulle vind sin en vreugde in koinonia en in gesamentlike aanbidding, maar óók daarin om deur God gebruik te word in Sy bemoeienis met die hele wêreld.

Elke gemeente van Christus het ’n dubbele geboorte: hulle is uit God én uit die wêreld gebore. ’n Gesonde gemeente weet sy behoort aan God kragtens die verlossingswerk van Jesus Christus deur kruis en opstanding, en kragtens die roeping en wedergeboorte deur die Heilige Gees. ’n Gesonde gemeente is ewe bewus daarvan dat sy ook aan die omgewing behoort omdat sy uit die wêreld gebore is. ’n Kontekstueel-relevante gemeente leef onder die roeping van die Here en weet: ons is hier met die oog op hírdie plek en met die oog op ’n tyd soos hírdie.

3.2.5 FASES IN GEMEENTEBOU

Gemeentebou is ’n prosesmatige bediening, gerig op die voortdurende vernuwning van die gemeente (Nel 1994:111). Daar is onderskeibare fases waardeur die gemeentebouproses tipies verloop, wat Nel (1994:123) soos volg benaam:

3.2.5.1 MOTIVERING, ONTVRIESING EN MISSIEFORMULERING

Motivering tot gemeentebou is ’n teologiese werksaamheid. Tydens hierdie eerste fase van die proses is die normatiewe gegewens oor die wese van die gemeente op die voorgrond. Die gemeente word deur die lees en verstaan van bybeltekste begelei tot insig in haar wese as unieke skepping van God; tot identiteitsvinding (Nel 1994:149). Die kontoere van ’n reformatoriese ekklesiologie begin vorm aanneem in die denke en gemoed van die hele gemeente. Dit “ontvries” die geykte

patrone van dink en doen. ’n Kritiese gesprek oor die gemeente se korporatiewe identiteit in Christus kom aan die gang. Die gedefinieerde subjek is dus onder bespreking.

3.2.5.2 GEMEENTE-ANALISE

Tydens die tweede fase, **gemeente-analise**, is die empiriese subjek ter tafel en word die vraag na die gemeente empiries beantwoord. Al die feite in verband met die gemeente soos wat sy tans in die praktyk bestaan en funksioneer, word by wyse van spreke uitgepak. Dit is vir die gemeente ’n kyk-in-die-spieël. “Gemeente-analise ... sluit ten minste die volgende drie sake in: die ontwikkeling en instandhouding van ’n gemeenteprofiel, ’n situasie- en omgewingsdiagnose en ’n gemeentediagnose en -evaluering deur die gemeente self” (Nel 1994:150). Die drie onderafdelings van gemeente-analise kom kortliks ter sprake, omdat die gemeente die impak van ’n langdurige treurproses juis hier moet ondersoek. Baie gemeentes se profiel het verander, saam met die omvattende samelewingsveranderinge sedert 1990. Baie gemeentes se omgewing het verander, maar die gemeente gaan voort asof dit nie verander het nie. Die posisie van die gemeente in (haar nuwe) konteks verdien in hierdie dae baie deeglike aandag, omdat die konteks so grondig verander het en steeds verander.

3.2.5.2(a) Gemeenteprofiel

Wanneer die **gemeenteprofiel** saamgestel word, is nie net die “harde”, of meer tasbare gegewens ter sake nie (Wie woon hier? Hoe oud is hulle? Wat is die verhouding mans/dames? Watter beroepsgroepe woon hier? ens, vgl Nel 1994:151). Daar is ook nie-tasbare faktore (bv faktore van emosionele en relasionele aard) wat in ag geneem behoort te word, omdat hulle die gemeente se identiteit en funksionering medebepaal. *Alle* relevante gegewens wat nodig is om later die effektiewe funksionering van die gemeente te beoordeel, moet versamel word (Nel 1994:151).

3.2.5.2(b) Omgewingsdiagnose

Gemeente-analise sluit ook die ontleding van die gemeente se omgewing in (Nel 1994:152). In die **omgewingsdiagnose** speel politieke, demografiese, ekonomiese, sosiologiese en kerklike faktore almal ’n rol en die gemeente moet dit aanteken. Weer eens is tasbare gegewens ter sake (Hoeveel skole en koopsentrums is hier? Wat is die demografiese/politieke/ekonomiese tendense?); sowel as

nie-tasbare gegewens soos tendense in die samelewing. Die gemeenskapstendens wat in gevallestudie 1 aangeteken is, naamlik dat mense wat altyd betrokke was in die gemeenskap, hulle nou totaal aan alle sosiale aktiwiteite onttrek (sien p 274, 293), is 'n voorbeeld van nie-tasbare gegewens. Dit is in daardie geval die treursimptome van onttrekking en isolasie wat 'n opvallende samelewingstendens is, met 'n groot invloed op die plaaslike gemeente se funksionering: *“Dis hoekom jy nie ouderlinge kry nie, jy kry nie diakens nie, want niemand werk meer in gemeenskapsbelang nie. Dieselfde kultuur van ‘ek werk vir myself’ word ’n kerklike probleem ... Elke ou onttrek hom en maak asof dit nie bestaan nie, want dis nie sy persoonlike probleem nie. Dis mos die groep se probleem en hy is nie meer deel van die groep nie”* (gemeente 1, respondent D).

Die gemeente moet praat oor die veranderings, verliese, bedreigings, geleenthede en uitdagings van die omgewing. Die invloed en belang daarvan vir die gemeente kan beoordeel word aan die hand van 'n skaal *hoog, medium, min* (Nel 1994:152). Deur die twee stelde gegewens (oor die gemeente en oor die omgewing) met mekaar in verband te bring, word 'n profiel van *die gemeente in die samelewing* ontwikkel. Hier funksioneer reeds 'n teologiese motief: “die gemeente bestaan en funksioneer in direkte verhouding tot die samelewing van waaruit God vir Hom 'n gemeente versamel het” (Nel 1994:150).

3.2.5.2(c) Gemeentediagnose

Die laaste afdeling van die gemeente-analise is **gemeentediagnose en -evaluering**, waar die gemeente haar eie, huidige funksionering in konteks (die praxis, soos vasgestel tydens fase 2 van die gemeentebouproses) evalueer in die lig van die wese en doel van die gemeente (die teorie, soos vasgestel tydens fase 1). Die teorie-praxis-spanningseenheid word doelbewus tot stand gebring vir 'n plaaslike prakties-teologiese ondersoek (vgl Heyns & Pieterse 1990). Die gemeente bevraagteken haar eie identiteit en funksionering in die lig van die teologiese teorie. Die gemeente bevraagteken terselfdertyd die teologiese teorie in die lig van die praxis: is daar noukeurig genoeg, vanuit die Skrif, nagedink oor die norme vir kerkwees (Nel 1994:153–154)? Hierdie voorlopige integrasie van die empiriese gemeente in haar huidige konteks, is 'n teologiese integrasie op grond van teologiese aktiwiteit van die gemeente. Die mate van die gemeente se gesondheid, gemeet aan teologiese norme, word beoordeel.

3.2.5.3 STRATEGIEBEPLANNING

Vir die doel van gemeentebou behels strategiese beplanning volgens Nel (1994:183) die volgende sewe punte.

1. Dit volg op 'n deeglike gemeente-analise.
2. Dit neem die gemeente se sterk punte doelbewus in ag (uit erkentlikheid dat God reeds baie aan die gemeente skenk en veel deur hulle doen), maar kyk ook nugter na die swak punte.
3. Omskryf die geïdentifiseerde probleme en behoeftes.
4. Formulering van 'n breë doel.
5. Formulering van doelwitte ter bereiking van die breë doel.
6. Keuse van strategiese aksiestappe ter bereiking van die doelwitte. “Doelwitte bereik nie hulleself nie” (Nel 1994:196).
7. 'n Strategiese program met tydskedules, metodes, bronne, verantwoordelike persone word opgestel.

3.2.5.4 IMPLEMENTERING VAN STRATEGIESE PLAN EN BEREIKING VAN DOELWITTE

Al die organisasiewerk en die bestuursproses wat nodig is om die gemeente te stuur van waar sy tans is tot waar sy in die vorige stappe uitgevind het sy behoort te wees, is hier van toepassing. Die proses verskil van organisasie en bestuur in die besigheidswêreld, omdat Jesus Christus steeds die Hoof van die gemeente is en omdat daar menslik gesproke nie hoofde en ondergeskiktes in die gemeente is nie. Die opleiding van (baie) leiers en die onderlinge verhoudings in die gemeente is van kardinale belang in die implementering van die strategiese plan.

3.2.5.5 EVALUERING, STABILISERING EN HERHALING VAN DIE PROSES

Dit spreek vanself dat die vordering van die gemeentebouproses voortdurend evalueer moet word. Die evaluering kan nie wag tot aan die einde van die proses nie (want daar is nie 'n einde aan die proses nie!) Sinvolle nuwe bedienings moet behoorlik ontwikkel en gestabiliseer word. Die hele proses herhaal, omdat die gemeente en die konteks dinamies is en omdat God dinamies met kerk en wêreld op pad is.

TEN SLOTTE

In hierdie hoofstuk is die epistemologiese begronding van die studie voltooi met die ondersoek na ekosisteedenke as meta-teorie vir praktiese teologie in die algemeen en vir gemeentebou in die besonder. Gemeentebou as sub-dissipline van die praktiese teologie baat by die ekologiese perspektief, wat op die wydste moontlike manier kyk na sisteme en die planmatige onderlinge verbondenheid van al die onderdele van die ekosisteam. Die verstaan van die vakgebied gemeentebou is ontwikkel vanuit eksegeese van die bou-metafoor in twee Bybelboeke en die gereformeerde teologiese tradisie.

Die onafgehandelde treurprosesse wat die NG Kerk tans – volgens die navorsingsprobleem en die werkshipotese – negatief beïnvloed, word in volgende hoofstukke ekosistemies beskou, vanuit ’n gemeentebouerspektief.

In die volgende hoofstuk word aandag geskenk aan die teorie van afskeid, verlies, treur en rou. Die konteks waarbinne die NG Kerk lewe, word gekenmerk deur verandering en gepaardgaande belewenisse van verlies. Die hermeneutiese deel van die studie se breë navorsingsplan word met hoofstuk 4 voltooi.